

HTD

HADİS TETKİKLERİ DERGİSİ

JOURNAL OF HADITH STUDIES مجلة بحوث الحديث

Cilt/Volume: VIII Sayı/Number: 2 Yıl/Year: 2010

من رئيس التحرير/Editorial/ Editörden

İbrahim HATİBOĞLU, Geçmiş İle Gelecek Arasında Köprü Olabilmek...

مقالات/Articles/ Makaleler

Selçuk COŞKUN, Sünnet ve Geleneğin Döngüsel Yapısı Üzerine/
On the Circular Structure of Sunnah and Custom

Veli ATMACA, Hadislerde Geçen Hastalık Adları/
Names of the Sicknesses Mentioned in hadiths

Bekir KUZUDİŞLİ, Müsnedleri Dışında Zikredilen Sahâbiler Bağlamında
Ahmed b. Hanbel'in Müsned'i -Ebû Hüreyre Örneği-/Ahmad b. Hanbal's
Musnad in the Context of Companions Mentioned outside of their
Musnads -the Case of Abû Hurayra-

Mohammed ALSHEHRI, Misunderstanding of Statements and Practices of
some Early Hadith Scholars by some Orientalists/Bazı Şarkiyatçıların Erken Dönem Hadis
Âlimlerinin İfade ve Uygulamalarını Yanlış Anlamaları

Ömer Faruk YILDIRIM, Teyemmüm Kıssasının Tarihi ve Âyetinin Sebeb-i Nüzûlü Üzerine
-Hz. Âişe'nin Gerdanlığını Düşürmesinin Mükerrerliği Bağlamında-/
An Evaluation on Date of Qissa of Teyemmum and Sabab-i Nuzûl of Verse of Teyemmum
-On the Repeated Occurrences of Â'ishah's (r. a.) having lost her necklace-

Ahmet ÜRKMEZ, el-Bidâye ve'n-Nihâye'sinden Hareketle İbn Kesîr ve Hadis Hocaları
Üzerine/On al-Bidāya wa al-nihāya of İbn Katheer and
his Hadith Teachers

ترجمة/Translation/ Tercüme

Miklos MURANYI, Erken Dönem Tabakât Literatüründe Sikadan Zayıfa Geçiş:
Ricâl İlmine Metinlerarası Bir Yaklaşım/From Thiqa to Da'if in Early Tabaqât-Literature:
An Intertextual Approach to 'İlm al-Rijāl (Çev. Fatma KIZIL)

Hadislerde Geçen Hastalık Adları

Veli ATMACA, Yard. Doç. Dr.*

“Names of the Sicknesses Mentioned in hadiths”

Abstract: The diseases mentioned in the dictionary of Prophet Muhammad’ medicine have been narrated with their local names and descriptions in hadiths. However, all the diseases in that region are not limited with the ones mentioned in the hadiths. Prophet Muhammad recommended the doctors and earthly means rather than the traditional belief that diseases were due to some mysterious creatures. He offered people to take personal precautions instead of consulting to wizards, magicians, and augurs. The Prophet did not cure all the patients who appealed to him or advice them a cure, he directed them to doctors. With this behavior, he implied that the treatment was not a part of his mission.

Citation: Veli Atmaca, “Hadislerde Geçen Hastalık Adları” (in Turkish), *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, VIII/2, 2010, pp. 25-67.

Key word: Medicine of the prophet Mohammed, sicknesses, fever, zatu’l cenb, taun, plague.

I. Giriş

Tasnif devrinden itibaren musannef eserlerde yer alan ‘Kitâbü’t-Tıbb’ bahisleri, ilk devir musanniflerince tıbbî değerde görülen rivâyetleri içermektedir. Hz. Peygamber’in bu alanla ilgili söz, uygulama, tavsiye ve takrirlerini, sahâbîlerin bizzat şehâdeti ve rivayetiyle tespit eden muhaddisler, en temel başlıklarla hadisleri vermişlerdir.

Tasnif devrini takip eden ve bu devir eserlerini hem içerik hem de tertîbi açısından esas alarak vücut bulmuş olan ikinci el ve ikinci kategori eserleri de, muhteva, amaç ve tasnif özellikleri itibariyle ‘şerh ve derlemecilik devri’ ürünleri olarak adlandırmak mümkündür.

Her iki dönemin kaynaklarında Hz. Peygamberin tıba dair hadislerini, ayrı başlıklar altında müşahede etmekteyiz. Fakat içerdikleri hadis miktarı itibariyle farklılık göstermektedir. Yani Tasnif Devri’nin konularına göre tasnifli hadis kaynaklarındaki ‘Kitâbü’t-Tıb’lardaki hadisler sayıca az iken şerh ve der-

* Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis, Elazığ, veli_atmaca@hotmail.com

lemecilik devri literatüründe yer alan Kitâbu't-Tıbb bölümlerinde hem anlamca değişik hem de sayıca çok rivâyete rastlanır. Kaynaklarda yer alan bu hadislerin anlam zenginliğine dair farklılığı, başlangıçta tasnif devri musanniflerinin, eserlerini oluştururken bütün rivayetleri derlemek veya bütün sahîh hadisleri toplamak gibi bir gayret ya da iddianın içinde olmamalarına bağlamak mümkündür. Hâl böyle olunca her muhaddis, derlediği yüz binlerce isnad ve metin içerisinde kendi sıhhat şartlarına uygun olarak, insanların her zaman karşılaştıkları veya ihtiyaç duydukları konularda ana ve ara başlıklar düzenlemiş ve bunlar içerisinde ihtiyaca cevap verecek miktarda hadis zikretmişlerdir. Bundan dolayı, aynı konudaki bütün hadisler ilk devir eserlerinde görülmeyebilir. Ancak muhaddislerin hadis bilgisinin ve birikiminin tamamı, eserindeki-lerden ibarettir gibi basit bir hükme varmak da mümkün değildir. Zira aynı muhaddisin diğer eserlerinde serdettiği hadis miktarı da az değildir.

Tıbb-ı Nebvî hadislerinin en eski ve sonraki dönem kaynaklarında yer alması, miktarlarındaki ve muhtevalarındaki farklılık önemli boyuttayken, bir de kaşımıza “Bütün hadis kaynaklarında büyük ölçüde müşterek hadisler ne kadardır? Bunlardaki hadislerde tıbbî anlamda zikredilen kelime ve kavramlar aynı mı yoksa farklı mı? soruları çıkmaktadır.

Varsayımımızı iki ihtimal üzerine bina edecek olursak, eğer bu hadislerde kaynak farkı kadar, içerdiği tıbbî kelime ve terimler de farklılık arz ediyorsa, bu durumda bazı hadis araştırmacılarının iddia ettikleri gibi mahallî ağız, dil ve lehçe farkları hadislere büyük oranda etki etmiştir. Buna ek olarak hadislerin şifâhî nakledilmesi ve râvî tasarrufları (mânâ ile rivâyet genel başlığı altında ortaya atılan argümanlar) neticesinde, hadislerin orijinal lâfzından oldukça uzaklaştıkları iddiası kuvvet kazanmış olacaktır. Bunun sonucunda da lâfız değişince anlamın değişeceği varsayımı haklılık kazanacak ve hadislerin “ilk maksadın, söyleniş amacının dışına çıktığı” görüşüne zemin hazırlamış olacaktır.

İkinci ve bizim savunduğumuz belki de doğrulanmasını arzu ettiğimiz sonuç ortaya çıkarsa ki, o da “kaynakların yazıldığı zamanı, muhtevası ve musannifin kendine has hadis kabul şartları ne kadar farklı olursa olsun, konumuz özelinde tıbb-ı Nebvî hadislerinde geçen tıpla veya sağlıkla ilgili kelime ve kavramların değişmediği; aynen muhafaza edildiği” tahminidir. Şayet çalışmamız neticesinde kelime ve kavram tespitleri, bu tahmini doğrularsa bu takdirde diğer iddialar büyük ölçüde mesnetsiz kalacaktır. Yani hadislerin gerek uzun zaman şifâhen nakledildiği; unutulma ve yanılma ihtimalinin kaçınılmaz olacağı gerekse bir nevi râvî disiplinsizliği şeklinde abartılan ‘mânâ ile rivâyet’e bağlı olarak hadislerin lâfız değişikliğine, dolayısıyla anlam kaymasına uğradığı görüşü ciddi anlamda eleştiriye maruz kalacaktır.

Bu çalışma ile ulaşılmaması düşünülen sonuçlardan birisi, yukarıda kısaca bahsedildiği üzere, hadisin tarih ve usûl gibi bazı teknik alanlarına dair prob-

lemlerinde argüman geliştirmek, ikinci maksat ise birçok âlimin ciddi emeklerle derlediği tıbbî hadislerin, kaynaklar arasındaki dağınıklıktan kurtulması, ihtiva ettikleri sağlıkla ilgili kelime ve terimlerin bir araya toplanmasıdır. Bir tür tıbb-ı Nebvî sözlüğü oluşturmak amacıyla başlanılan ve devam ettirilmesi düşünülen bir dizi çalışma, şimdilik konunun ana hatlarıyla tespiti ile sınırlı tutulacaktır. Bu sınırlılığın, malzemenin oldukça çok ve dağınık olmasından kaynaklandığı takdir edilecektir. Bununla bağlantılı olarak ilk safhada başvuracağımız kaynaklar, tasnif devri kaynakları, bilhassa *Kütüb-i Sitte*'den ibaret olacaktır.

Sözlük tarzı kavramsal çalışmanın, konuya ilgi duyan veya ilgilenen fakat hem Arapça hem de hadis kaynaklarını kullanma konusunda uzman olmayan tıp tarihi uzmanları, bilim, medeniyet ve düşünce tarihçisi, eczacı, antropolog ve halk bilimcisi gibi araştırmacılara faydalı olacağı umulmaktadır. Yukarıdaki disiplinlerin de göz önüne alınarak sıralayacak kelime ve kavramların hem Türkçe yazım şeklini aslına en yakın ve yanlışsız şekliyle kaydetmeye hem de uzmanların tetkikine yardımcı olmak için parantez içinde Arapçasını vermeye özen göstereceğiz.

İlgili kelime ve kavramların altında o lâfzın yer aldığı hadisi aynen tercüme ederek tırnak içerisinde verilecektir. Aynı kelimenin yer aldığı ancak diğer hadislerle nazaran ilâve ve eksikliği bulunan ya da lâfzında farklılık görülen rivâyetler de, hangi bağlamlar içinde kaynaklarda yer aldığını görmek ve izleyebilmek için 'tekrar edildiği' intibahını uyandırır da, zikretmekten kaçınılmayacaktır. Zira, asıl olan, tıbbî kelime ve kavramları içeren hadislerin, hem ibare bütünlüğü içerisinde; bağlamı dâhilinde hem de farklı kaynaklardaki yeri itibarıyla tespit edilmesidir.

Bir makale çerçevesinde ele alınan bu çalışmanın; hastalık adlandırmasında kullanılan kelime ve kavramlardan hareketle, o devirde özellikle Arap toplumunun ne gibi hastalıklara maruz kaldıkları, hastalık algılaması ile ona verilen isim arasında bir bağlantının bulunup bulunmadığı, maddî (bedenî veya biyolojik) hastalıklar yanında mânevî (ruhsal, psikolojik) hastalıkları nasıl tanımladıkları ve o devirde sebebi bilinmeyen hastalıkları nasıl yorumladıkları gibi muhtemel sorulara cevap bulmayı kolaylaştırması düşünülebilir.

Arapların, Câhiliyye devrinden itibaren sebebi bilinmeyen hastalıkları cin ve şeytana nispet ettikleri düşünülebilir. Hatta, bazı hastalıklara verilen isimlerden bu yaklaşımın doğru veya yanlış olduğunu tespit etmek de mümkündür. Şayet bu yaklaşımlar doğrulanırsa, İslâm öncesine dayanan ve Hz. Peygamber tarafından yasaklanan veya izin verilen düşünce, inanç, tedavi şekli ve aracı gibi konularda bilinmeyenlerin izinin takibi mümkün olabilir.

II. Hastalık Adları

Ayn (Nazar) (العين): Enes b. Mâlik'ten: "Resûlüllâh, Ensar'dan bir hane halkına haşerât zehirlemesi (Hume) ve kulak ağrısı (üzün) için rukye yaptırmalarına izin verdi. Enes dedi ki, Resûlüllâh sağ iken kendime zâtu'l-cenbten dolayı dağlama (key) yaptırmıştım. Bunu Ebû Talha ve Enes b. Nadr ile Zeyd b. Sâbit de görmüşlerdi, bana dağlamayı Ebû Talha yapmıştı".¹

"Resûlüllâh cinlerin nazarından (aynu'l-cânn) ve insanların nazarlarından (a'yuni'l-ins'ten) te'avvuz (sığınma duası) ederdi. Mu'avvizâtân (Felâk ve Nâs Süreleri) nâzil olunca sadece bunları okudu; önceki dualarını terk etti."²

Enes b. Mâlik'ten: Resûlüllâh, ayn (nazar), hume (haşerat sokması) ile nemle (çıban, sivilce) için rukyeye izin verdi.³

"Humeyd b. Kays el-Mekkî'den: Ca'fer b. Ebî Tâlib'in iki oğlu Resûlüllâh'ın (s.a.v.) huzuruna getirildiğinde onların bakıcılarına: "*Bunları zayıf görüyorum, neden?*" diye sordu. O da: Ya Resûlellâh, onlara göz değişiyor. "Uygun görüp görmeyeceğini bilmediğimiz için onlara okutmadık" deyince, Resûlüllâh (s.a.v.): "*Onlara okutunuz, çünkü eğer kaderin önüne bir şey geçecek olsaydı bu, nazar olurdu*", buyurdu⁴. İbnü'l-Esîr'in şerh kısmında açıklandığına göre ta'n, mızrakla öldürme anlamına geldiği gibi, cinin nazar etmesine de denilir.⁵

Abdullâh b. Abbâs'tan, Nebî (s.a.v.); "Ayn (nazar, göz değmesi) haktır.⁶ Kaderi geçecek bir şey olsaydı o ayn olurdu.⁷ Yıkanmanızı isterlerse yıkanın".⁸

"Ey Allâh'ın Resûlü! Okumak şeklinde yaptığımız şeylerin, tedavi için kullandığımız ilaçların ve her türlü korunma tedbirlerinin Allâh'ın kaderini önle-

¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâ'il el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, I-VIII, Beyrut: Dâru'l-Fikr 1991, "Tıb", 26, nr. 5719-5721. Ebû's-Se'âdât Mübârek b. Muhammed İbnü'l-Esîr, *Câmi'u'l-usûl fi ehâdisi'r-Resûl*, I-XII, Mektebetü Hulvân 1971, VII, nr. 5697.

² Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd İbn Mâce el-Kazvînî, *Sünen*, I-II, Beyrut 1987, "Tıb", 33, nr. 3511.

³ Ebû Hüseyin Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, *Sahîh*, I-V, Beyrut: Târihu't-Türâsi'l-Arabî, ts., "Selâm", V, 45, nr. 54-55, 43, nr. 49; Ebû İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *Sünen*, I-V, Beyrut: Dâru'l-Fikr ts., "Tıb", 15, nr. 2056-2057; *İbn Mâce*, "Tıb", 34, nr. 3513, 3516; *Buhârî*, "Tıb", 37, nr. 5741; İbnü'l-Esîr, *Câmi'u'l-usûl*, VII, nr. 5698. Buhârî'nin rivayeti, *Müslim*, "Selâm", V, 43, nr. 49'da olduğu gibi mânâ üzere "Resûlüllâh bütün haşerât zehirlemelerine karşı izin verdi" verilmiş olduğundan kaynaklara atf sıralamasında Buhârî'yi sonra vermek durumunda kaldık.

⁴ Mâlik b. Enes, *Muvatta'*, Beyrut 1994, el-Ayn, 2, nr. 1703; *Tirmizî*, "Tıb", 17, nr. 2059; *İbn Mâce*, "Tıb", 33, nr. 3510.

⁵ İbnü'l-Esîr, *Câmi'u'l-usûl*, VII, nr. 5735.

⁶ *Müslim*, "Selâm", V, 31, nr. 39.

⁷ *Tirmizî*, "Tıb", 17, nr. 2059.

⁸ Ebû Dâvûd Süleymân b. Eş'as es-Sicistânî, *Sünen*, I-IV, Kahire 1988, "Selâm", V, 32, nr. 40; *Tirmizî*, "Tıb", 19, nr. 2062; İbnü'l-Esîr, *Câmi'u'l-usûl*, VII, nr. 5737.

yeceği kanaatinde misiniz? Resûlüllâh da (s.a.v.); “Onların hepsi Allâh’ın kade-rindendir” buyurdu⁹.

İbnü’l-Esîr’deki şerh kısmında “Yıkanmanızı istediklerinde yıkanın” ibaresi için, “Bu onların (Cahiliyye Araplarının) âdetlerindendi” denilmektedir. Çün-kü nazar değmiş olan kişi nazarı değene gelir. Âin (nazarı değmiş olan) şahıs soyunup bedenini, peştamal mahallini, yüzünü ve yanlarını yıkar ve bu suyu nazara gelmiş (mu’in) olana verir. O da bunu üzerine döker. Böylece inşaallâh iyileşir, denilmektedir. “Ayn hak’tır.¹⁰ Dövme yasaklanmıştır”.¹¹ Burada geçen dövme (veşm) Araplarda cilt delinerek bu deliklere iğneyle sürme v.s. bazı şey-ler doldurulur. Ciltteki bu renk nihai olarak kalır.¹²

Âişe’den gelen rivayete göre Resûlüllâh; ‘âin (nazarı değen)’e abdest alması emredilir. O abdest alır, sonra ma’in (nazara gelmiş olan da bu su ile yıkanır”, buyurdu.¹³ “Ayn hak’tır. Şayet kaderi geçecek bir şey olsaydı bu nazar olurdu. Yıkanmanız istendiğinde yıkanın”.¹⁴

Sehl b. Huneyf’in oğlu Muhammed b. Ebî Ümâme, babasının küçük su çağ-layanında yıkanırken üzerinden elbisesinin sıyrılıp düştüğünü ve onu Âmir b. Rebî’a’nın gördüğünü nakleder. Sehl bembeyaz, güzel bir cilde sahipmiş. Âmir onu görünce, şimdiye kadar böylesini görmedim. Lekesiz cilde sahip bekâr câriyenin cildi değil! Sehl olduğu yerde titremeye başladı. Titremesi arttı. Bu durum Resûlüllâh’a bildirildi. Başını kaldıramıyordu. Kendisine orduda yazı yazması öğretiliyordu. Yâ Resûlellâh! Senin den çekiniyor, başını kaldırmıyor, dediler. Resûlüllâh, “Birinden şüpheleniyor musunuz?” dedi. Halk, Âmir b. Rebî’a var dediler. Peygamberimiz onu çağırdı ve fena kızdı, “Biriniz kardeşini niçin öldürüyor! Tebrik etseydin (mââallâh deseydin)” dedi. “Sehl için vücudu-nu yıka” dedi. Âmir de yüzünü, ellerini, dirseklerini, dizlerini, ayaklarının yan-larını, izârinın içini yıkayıp suyunu bir kaba doldurdu. Bu su Sehl’in arkasın-dan üzerine sepidi. Aynı saatte Sehl iyileşti (١٣).¹⁵ Başka tariklerden gelen bazı lâfız farkları da vardır. Bir rivayette, hadisın baş tarafında anlatılan vakı’a aynı olmakla beraber, Peygamberimiz, Âmir’e “biriniz kardeşini niye öldürüyor ki, tebrik etseydin. Göz (ayn) hak’tır. Abdest al” dedi. Âmir de abdest aldı. Sehl’in

⁹ Tirmizî, “Tıb”, 21, nr. 2065.

¹⁰ Müslim, “Selâm”, V, 31, nr. 39; Ebû Dâvûd, “Tıb”, 15, nr. 3879; İbn Mâce, “Tıb”, 32, nr. 3506-3508.

¹¹ Buhârî, “Tıb”, 36, nr. 5740, Libâs, 86, nr. 5944.

¹² İbnü’l-Esîr, Câmî’u’l-usûl, VII, nr. 5737

¹³ Ebû Dâvûd, “Tıb”, 15, nr. 3880; İbnü’l-Esîr, Câmî’u’l-usûl, VII, nr. 5739.

¹⁴ Müslim, “Selâm”, V, 32, nr. 40. Bu rivayette görüldüğü gibi Müslim birkaç ayrı rivayeti cem veya telfik etmiştir.

¹⁵ İbn Mâce, “Tıb”, 32, nr. 3509. Rivayet muhtasar şekilde, Ebû Dâvûd, “Tıb”, 18, nr. 3888’de nakledilmektedir.

arkasından bu su serpildi. Sehl, Resûlüllâh'ın henüz yanındayken rahatladı, hiç bir sıkıntısı kalmadı.¹⁶

Ayn-ı Lâmmе (العين): Göz değmesi tabiri de tıbbî anlamda değişik şekillerde kullanılmaktadır. Gerçek anlamı dışında hem fayda verme hem de zarar verme veya faydanın ve zararın ifadesi olarak kullanıldığı görülmektedir. 'nazar etmek' tabirinden hem fayda hem de zarar kastedilmektedir. Şeytan veya cin tabirlerinin tıp konusunda kullanılış biçimi, göz (ayn) için de söz konusudur.

Günümüzde göz değmesi tabiri daha ziyade hastalık, hasta eden veya hastalığa sebep olan anlamında kullanılmaktadır. Bunlardan birisi de 'gözü değmek' şeklinde tanımlanan şeklidir. Bunun mahiyeti ayrıca inceleme ve tartışma konusudur. Hadislerdeki 'ayn' ifadesi duruma göre "göz değmesi haktır yani gerçektir". Bundan dolayı her gözün (nazarın) hasta edici olarak algılanmadığı bilinmektedir. Zaten tabirin tamlama şeklinde kullanılmasından da bu anlaşılmaktadır: burada kastedilen biyolojik gözün veya masumâne bakışın hastalık sebebi olmadığı; bir tür bakışın veya bazı gözlerin zarar verici olduğu belirtilmektedir.

Ayn kelimesinin bazen maddî bir sebebi olmayan hastalık anlamına genel olarak kullanıldığını zannediyoruz. Yeri gelmişken bu hususta kullanılan tabirlerden birisi de 'nazar'dır. Ayn ile nazar arasında da farklılık olduğuna dair görüşler nakledilmektedir.

Ayn-ı lâmmе tâbiri, nazara karşı okunacak dua hadislerinde geçmektedir. "Peygamber (s.a.v.) (torunları) Hasan ve Hüseyin'e korunmaları için; her türlü şeytandan, zehirli haşerattan ve dokunan her kötü gözden Allâh'ın eksiksiz kelimelerine (yâni Kur'ân âyetlerine veya Allâh'ın isim ve sıfatlarına) sığınırım, duasını okurdu. Peygamber (s.a.v.): Babamız İbrâhîm, İsmâ'il ve İshâk'a ettiği bu dua ile Allâh'a sığınır, buyurdu veya Babamız İbrâhîm, İsmâ'il ve Ya'kûb'a ettiği bu dua ile Allâh'a sığınır, buyurdu."¹⁷

Balgam (الينم): Bu tabirin yer aldığı rivâyetlerden biri şöyledir: "Kuru üzüm ne güzel yiyecek, siniri kuvvetlendirir, devamlı ağrıları dindirir, ağız kokusunu güzelleştirir, balgamı yok eder ve rengi berraklaştırır".¹⁸

Baras (البرص): "Size ense çukurundan (gamahduvet) hacâmatı öneririm. O yetmiş iki hastalığa (dâu) devâdır. Delilik (cünûn), cüzzâm, baras (abraş, alaca,

¹⁶ İbnü'l-Esir, *Câmi'u'l-usûl*, VII, nr. 5702, 5740.

¹⁷ İbn Mâce, "Tib", 36, nr. 3525; Ali b. Ebî Bekr el-Heysemî, *Mecme'u'z-zevâid ve menbe'u'l-fevâid*, Beyrut 1987, V, 113; Ali el-Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-'ummâl fi süneni'l-akvâl ve'l-efâl*, Beyrut 1989, *Mevsû'âtü's-Şâmile*, I. 41 X, nr. 28390.

¹⁸ *Kenzü'l-'ummâl*, X, 28266.

ciltteki beyaz benekler) ve diş ağrıları gibi beş hastalık bunlardandır”.¹⁹

Bâsur (الباسور): “İncir yiyin. Cenetten bir meyve indi diye haber verecek olsaydım bunu söylerdim. Çünkü cennet meyvesi çekirdeksiz olur. Onu yiyin çünkü bâsûru keser topuk v.s. eklem ağrılarına iyi gelir”.²⁰

Bazı Gün ve Saatler: Bazı hadislerde belli günler veya gün içerisinde muayyen vakitlerde hastalığın zuhur ettiği belirtiliyor. Öyle ki, sair gün ve saatlerde şifâli olduğu bildirilen bir uygulama veya nesnenin o gün veya saatlerde zararlı olduğu belirtilmektedir. Bu durum oldukça ilginçtir. Burada olduğu gibi sadece ilacın faydalı olduğu veya bir uygulamanın mutlak olarak faydalı veya şifâli olduğu söylenemez. Şifâ için muayyen gün ve saatlerin olduğu telkin edilmektedir. Misâl olarak ve en çok hacâmat için bahsedilen belirli gün ve saatlerin tesiri, şifâli gün ve saatlerin var olduğu haberi doğru olarak ve lâfzen ele alınacak olursa, bir uygulama veya şifâli unsurun faydası izafi olup, kişiye, zamana ve mekâna bağlı olarak şifâli veya zararlı olmaktadır.

“Çarşamba veya cumartesi günü hacâmat olan kişi cildinde abraşlık (beras) görürse kendisini kusurlu bulsun”.²¹

“Aç karna hıcâmat daha faydalıdır. Onda şifâ ve bereket vardır. Akli ve hafızayı güçlendirir. Çarşamba, Cuma, Cumartesi ve Pazar günü hıcâmat olmayın. Araştırın pazartesi, Salı günü olun. Allâh, Eyyûb a.s.’ı o gün belâdan kurtardı. Çarşamba günü belâyaya maruz kaldı. Cüzâm ve baras ancak Çarşamba gündüzünde veya gecesinde zuhur eder”.²²

“Kim perşembe günü hacâmat olur da hasta olursa o gün ölür”.²³

“Salı günü, kan günüdür. O günde bir saat vardır ki onda kesilip durmaz (azar, hırçınlaşır)”.²⁴

Bu başlık altında temas etmemiz gereken husus, bazı gün ve saatlerin de hastalık sebebi olmasıdır.

Cünûn (الجنون): “Size ense çukurundan (gamahduvet) hacâmatı öneririm. O yetmiş iki hastalığa (dâu) devâdır. Delilik (cünûn), cüzâzâm, baras (abraş, ciltteki beyaz benekler) ve diş ağrıları gibi beş hastalık bunlardandır”.²⁵

¹⁹ Heysemî, *Mecme’u’z-zevâ’id*, V, 94; *Kenzü’l-‘ummâl*, X, nr. 28133.

²⁰ *Kenzü’l-‘ummâl*, X, nr. 28280, 28307.

²¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdullâh el-Hâkim en-Nisâbüri, *Müstedrek ale’s-Sahihayn*, I-V+Fihrist, Beyrut 1998, V, 585, nr. 8306; *Kenzü’l-‘ummâl*, X, nr. 28116.

²² *İbn Mâce*, “Tıb”, 22, nr. 3487-3488.

²³ *Kenzü’l-‘ummâl*, X, nr. 28117.

²⁴ *Kenzü’l-‘ummâl*, X, nr. 28132.

²⁵ Ali b. Ebî Bekr el-Heysemî, *Mecme’u’z-zevâ’id ve menbe’u’l-fevâid*, I-X, Beyrut 1987 V, 94; *Kenzü’l-‘ummâl*, X, nr. 28133.

"Kafa ortasından olunan hacâmat, cinnete, cüzâma, uyku/ uyusukluğa ve diş ağrılarına karşı yapılır".²⁶

Cüzâm (الجزام): Muhammed b. Lebîd, kendisini Yahya b. Hakem'in Cüraş beldesine (Ürdün/ Şam tarafında bir yer veya Yemen konaklarından birisidir) görevlendirdiğini söylemektedir. Cüraş'a vardığımda insanlar: bize Abdullâh b. Ca'fer, Resûlüllâh'tan bir hadis nakletti dediler. Hadis şöyle imiş: Cüzamlı bir hasta için Peygamberimiz, yırtıcı hayvandan korkar gibi bundan korkunuz. Bu bir vâdiye girerse siz başka vâdiye gidin, buyurmuş. Ben (Muhammed b. Lebîd) de dedim ki, eğer bunu Abdullâh b. Ca'fer nakletmişse size yalan söylememiştir. Ben Cüraş görevinden alındığımda Medine'ye geldim ve Abdullâh b. Ca'fer'e, Cüraş halkının kendisinden böyle bir hadis duyduklarını ve naklettiklerini sordum. Abdullâh, yalan söylüyorlar. Vallâhi bu hadisi ben onlara nakletmedim. Ömer (b. Hattâb)'ı görmüştüm bir ara. İçinde su dolu bir kap istedi, getirdiler. Yanındaki cüzamlı hastaya verdi. Hasta ondan içti Ömer de onun elinden kabı aldı ve aynen onun ağzını değdirdiği yerden su içti. Öğrendiğim kadarıyla Ömer bunu bulaşıcı bir şeyin kendisine geçmesinden korkarak yapmış. Abdullâh anlatmaya devam ederek, Ömer bu adam için faydalı bir şey duyan var mı diye tıp (ilaç) soruşturuyordu. Yemenli iki adam çıkageldi. Ömer onlara, şu sâlih adam için iyi gelecek bir tıp (ilaç) biliyor musunuz? Bu adam çabuk cüzama tutuluyor dedi. Onu iyileştirecek (يذهب) bir şey yok, ona bizim gücümüz yetmez ancak onu durduracak, ıstırabını artırmayan bir devâ ile tedavi edebiliriz, dediler. Ömer, durdurmak ve artmasına engel olmak büyük fayda (عافية عظيمة) dedi. Yemenliler, memleketinizde Hanzal yetişir mi, diye sordular. Ömer ve yanındakiler, evet dedi. Yemenliler, ondan toplayıp bize getirin dediler. Emredildi ve iki büyük miktel (onbeş avuçluk bir ölçü) topladılar. Adamlar her hanzalı dikti/ dövdü, her birini ikiye ayırdılar. Hastayı uzatıp, her adam birer bacağına aldı ve bununla ayağının tabanını hanzal bitene kadar ovuşturmaya başladılar. Hanzal her bittiğinde yenisini alıp masaja devam ettiler. Hastadan yeşil balgam/ sümük gelmeye başladı. Sonra adamlar hastayı bıraktılar ve Ömer'e, artık bundan sonra ebediyen ıstırabı artmaz. Abdullâh b. Ca'fer dedi ki, vallâhi ondan sonra hastanın durumu ölene kadar sabit, stabil oldu (ağrısı artmadı).²⁷

Enes'ten şöyle demiştir: *"Size ense çukurundan (gamahduvet) hacâmatı öneririm. O yetmiş iki hastalığa (dâu) devâdır. Delilik (cünûn), cüzâm, baras (abraş, ciltteki beyaz benekler) ve diş ağrıları gibi beş hastalık bunlardandır".²⁸*

Nâfi' b. Kâsım, nenesi Fâtıma'dan nakletmektedir: *"Âişe'nin yanına gittim ve Resûlüllâh'ın meczûmlar hakkında, "Onlardan, aslandan kaçır gibi kaçın"*

²⁶ Hâkim, *Müstedrek*, V, 297, nr. 7553.

²⁷ *Kenzü'l-'ummâl*, X, nr. 28500.

²⁸ Heysemî, *Mecme'u'z-zevâ'id*, V, 94; *Kenzü'l-'ummâl*, X, nr. 28133.

dedi mi, diye sordum. Âişe de, hayır. Ancak “Bulaşıcılık inancı yoktur. İlk bulaştıran kim ola ki” diye söylediğini bildirdi.²⁹

Burada bahsedilen bulaşıcılık, Arap inancına göre günümüzdeki anlayıştan farklı olarak bir inanç meselesiydi. Elbette günümüzdeki gibi hastalıkların bulaşmasını, mikrobik hastalıkların insandan insana veya hayvandan insana geçişindeki (epidemi veya pandemi (bulaşma ve yayılma)) durumunu reddetme yoktur. Buradaki durum bir inanç meselesi olarak, bulaşma işinin bizâtihi olduğu, ne tedbir alınırsa alınsın, hiçbir şeyin engel olamayacağı; mutlaka bulaşması gerekiyorsa bulaşacağı yolundaki bir inançtır. İlgili hadisler ise bu inanca yer olmadığını bildirmekte olup tedbir alınmasını önermektedir. Bunlardan birisi de hadislerde görüldüğü üzere, bulaşıcı hastalık olan yere girmek; bir beldede bulaşıcı hastalık varsa oradan dışarıya çıkıp gitmemek şeklindedir. Câhiliyye inancına rağmen rasyonel bir çözüm önerilmektedir. Misâl olarak da develere bulaşan uyuz hastalığı zikredilmektedir.

D’ar (الدمر): Çocuğun boğaz veya bademcik ağrılarını, iltihabını tedavi için kadın çocuğun genzine parmağını sokar ve şiddetlice orayı sıkar. Bazen parmağını burnuna sokar ve orayı yaralar. Buradan siyah bir kan çıkar. Bazen bu bölgeyi ciddi şekilde yaraladığı olur buna ‘ed-de’ru’ denilir.

Dâri’a (الضاربة): Peygamberimiz, Esmâ bint Umeys’e hitaben: “Ne oluyor kardeşimin oğullarının bedenlerini ‘dâri’a’ (cılız, solgun) görüyorum, bir sıkıntıları mı var?” diye sordu. Esmâ da: “Hayır. Fakat onlara çabuk nazar (ayn) değişiyor”, diye cevap verdi. Resûlüllâh da: “Onlara rukye yapın” buyurdu. Esmâ: “Elimdeki rukyeyi gösterdim”, Resûlüllâh gördü ve “Tamam, yapın!” dedi.³⁰

Dümmel (الدُّمْل): Çıban anlamındadır. Bir rivâyette şöyle nakledilir: “Bir gün Şam’a hicret edecek ve orayı fethedeceksiniz. Orada size dümmel veya Huzze gibi hastalık (dâu) arız olacak. Bu hastalık adamın karın bölgesinin yumuşak yerlerinde olur. Ona tutulup da ölenleri Allâh şehit olarak kabul eder”.³¹

Ebû Mürre (أبو مرة): (Bu tabir, şeytanın künyesidir) hadiste “Ebû Murre’nin serrinden sığınmak”³² ifadesi geçmektedir.

Erakk (الرَّقْ): Uykusuzluk anlamına gelir. İbn Sâbit’in anlattığına göre Hâlid b. Velîd, uykusuzluk hastalığına tutulmuş ve durumunu Resûlüllâh’a arz etmiş. O da Hâlid’e: “Sana bazı kelimeler tavsiye edeyim de o duâyı oku...” demiştir.³³

Galebetü’d-dem (غلبة الدم): Kanın hareketlenip vücuda galebe çalması anlamına gelen bu tabirle ifade edilen hastalığın günümüzdeki karşılığının, nabızın yükselmesi veya yüksek tansiyon, kan basıncının artması olması

²⁹ Kenzü’l-‘ummâl, X, nr. 28507.

³⁰ Müslim, “Selâm”, V, 46, nr. 57.

³¹ Kenzü’l-‘ummâl, X, nr. 28441.

³² Kenzü’l-‘ummâl, X, nr. 28397.

³³ Beyhakî, Kitâbu’d-De’avâti’l-Kebîr, s. 268, nr. 574, Elazığ, 2009.

yükselmesi veya yüksek tansiyon, kan basıncının artması olması muhtemeldir.³⁴

Hâmppe (الهامة): Zehirli hayvan demektir. Bu tabirle birlikte ‘Ayn-ı lâme’ tâbiri de, nazara karşı okunacak dua hadislerinde geçmektedir. “Peygamber (s.a.v.) (torunları) Hasan ve Hüseyin’e korunmaları için; Her şeytandan, zehirli haşerâttan ve dokunan her kötü gözden Allâh’ın eksiksiz kelimelerine (yâni Kur’ân âyetlerine veya Allâh’ın isim ve sıfatlarına) sığınırım, duasını okurdu. Peygamber (s.a.v.): Babamız İbrâhîm, İsmâ’îl ve İshâk’a ettiği bu dua ile Allâh’a sığınır, buyurdu veya Babamız İbrahim, İsmail ve Ya’kûb’a ettiği bu dua ile Allâh’a sığınır, buyurdu”.³⁵

Heram (الهرم): bu hastalık ifadesinin zikredildiği rivayetlerden birisi: “Allâh, her ne hastalık (dâu) yaratmışsa, ölüm (sâm) ve yaşlılık (heram) hariç devâsını da yaratmıştır. Size inek sütü öneririm. Çünkü o her ağaçtan yaprak yer”³⁶ şeklinde gelmektedir.

Muhakkikin dipnotunda Sâm, mevt (ölüm) demektir şeklinde açıklama yer almaktadır. Bu itibarla âyet ve hadislerde mevt (ölüm) bazen hastalık ve musibet anlamlarında kullanıldığı görülmektedir. Aynı şekilde ihtiyarlığın (heram) da bir tür musibet ve hastalık olarak nitelendirildiği aşîkârdır. Ancak ölüm anlamına gelen kelimelerin birlikte incelenmesi uygun olacaktır. Misâl olarak mevt ile sâm her ikisi de ölüm anlamına gelmekle birlikte arada fark var mı, bölgesel kullanım farkından mı kaynaklanıyor tetkik edilebilir. Bunlar içerisinde Arapça olan ve olmayan kelimeler de söz konusu olabilir. İhtiyarlık anlamına gelen kelimeler de böyle, yaş olarak genç ama biyolojik olarak, zihinsel ve duygusal v.s. yönlerden ihtiyar sayılma, mecaz kullanım söz konusu mu araştırılabilir. Yıl olarak genç olup biyolojik, psikolojik veya zihinsel olarak fonksiyon kaybı, yıkım, yılgınlık v.s. ihtiyarlık olarak değerlendiriliyor olabilir mi? Allâh’ın takdiri ve ecel tayini itibarıyla ömrünün sonundaki zayıflık, kader gereği olmalıdır. Bu durumda bu tür ihtiyarlık insanın elinde olmayan bir durum olup musibet, hastalık, bir nevi ceza v.s. olarak sunulmuş olamaz. Ancak anormal bir yaşlılık, hastalık türünden bir ceza sayılabilir. Zannımızca musibet ve hastalık olarak bildirilen ölüm ve ihtiyarlıkta kastedilen, diğer takdir-i ilâhi gereği olan ölüm ve ihtiyarlık olmayıp; kişinin kendi iradesiyle ve kendine verdiği zararlar maruz kaldığı bir tür ölüm, bir nevi yaşlılık olmalıdır.

Hırâc, Hurâc (الخراج): Çıban anlamında olup bazı rivayetlerde ‘karha’ ile eş anlamda kullanılmaktadır.

Hume (الحمة): (Haşerât zehirlenmesi): Hume, adına sümm denilen akrebin,

³⁴ Kenzü’l-‘ummâl, X, nr. 28119’un şerhindeki açıklama.

³⁵ İbn Mâce, “Tib”, 36, nr. 3525; Heysemî, Mecme’u’z-zevâ’id, V, 113; Kenzü’l-‘ummâl, X, nr. 28390.

³⁶ Hâkim, Müstedrek, V, 276-277, nr. 7500, 7502; Kenzü’l-‘ummâl, X, nr. 28217.

zübûr (eşek arısı) v.d. haşerâtın zehrine verilen addır. Enes b. Mâlik'ten bildirildiğine göre: Resûlüllâh, Ensar'dan bir hane halkına haşerât zehirlemesi (Hume) ve kulak ağrısı (Üzûn) için rukye yaptırmalarına izin verdi. Enes dedi ki, Resûlüllâh sağ iken kendime zâtu'l-cenbten dolayı dağlama (key) yaptırmıştım. Bunu da Ebû Talha ve Enes b. Nadr ile Zeyd b. Sâbit de görmüşlerdi, bana dağlamayı Ebû Talha yapmıştı.³⁷

Enes b. Mâlik'ten gelen bir hadise göre: "Resûlüllâh, ayn (nazar), hume (haşerat sokması) ile nemle (sigil veya bir tür sivilce) için rukyeye izin verdi"³⁸ denilmektedir. Yine Resûlüllâh: "Rukye sadece nazar (ayn), haşerat zehirlemesi (Hume) ve kanama (دم يرقع) için yapılır" buyurdu.³⁹

Sehl b. Huneyf'in başından geçen bir vaka şöyledir: "Biz bir defasında yürüyorduk, bir akarsuya rastladık. Ona girdim yıkandım ama hummaya tutuldum. Bu Peygamberimize söylenmiş. O da dedi ki: Ebû Sâbit (Sehl)'e gidin de kendine okusun (Te'avvuz etsin)! Osman b. Hakîm'in nenesi Rabâb da Sehl'e sormuş: "Efendim bu rukye-i sâliha mı?"⁴⁰ (Rukye yaptırmak doğru mu?) O da dedi ki: Rukye sadece kem göz (nefes) veya hume ya da böcek ısırması (ledğa) için yapılır". Ebû Dâvûd es-Sicistânî de "Hume, yılanlardan ve diğer sokanlardan oluşan zehirlenmedir, dedi"⁴¹.

Hummâ (الحمى): Abdullâh b. Abbâs'tan nakledildiği üzere: Resûlüllâh'ın kendilerine hummâ ve diğer bütün acı ve ağrılar için rukye öğretmiştir. O rukye şöyledir: "باسم الله الكبير أعوذ بالله العظيم من كل عرق نعر ومن شر حر النار" / Büyük Allâh'ın adı ile coşan kanın her türlüşünden ve ateş hararetinin şerrinden yüce Allâh'a sığınırım".⁴²

"Resûlüllâh, hummâ veya sıtma (ve'ak) hastası olan birini ziyaret ettiğinde ona: sana müjde olsun, Allâh buyuruyor ki, ve'ak yani hummâ veya sıtmayı ben günahkâr kuluma, ahiret ateşinden cezasına karşılık (keffâret) olsun diye mûsal-

³⁷ Buhârî, "Tıb", 26, nr. 5719-5721; İbnü'l-Esîr, *Câmi'u'l-usûl*, VII, nr. 5697.

³⁸ Müslim, "Selâm", V, 45, nr. 54-55, 43, nr. 49; Tirmizî, "Tıb", 15, nr. 2056-2057; İbn Mâce, "Tıb", 34, nr. 3513, 3516; Buhârî, "Tıb", 37, nr. 5741; İbnü'l-Esîr, *Câmi'u'l-usûl*, VII, nr. 5698. Buhârî'nin rivayeti, Müslim, "Selâm", V, 43, nr. 49'da olduğu gibi mânâ üzere "Resûlüllâh bütün haşerât zehirlmelerine karşı izin verdi" denildiğinden kaynaklara atfı sıralamasında Buhârî'yi sonra vermek durumunda kaldık.

³⁹ Ebû Dâvûd, "Tıb", 18, nr. 3889; İbnü'l-Esîr, *Câmi'u'l-usûl*, VII, nr. 5698.

⁴⁰ Çalışmamızda bazı örneklerine rastlanacak olan ifadelerden birisi de "Rukye-i Sâliha veya Sahiha"dır. Bu terkipten anlaşılması gereken hususun ne olduğu merak edilirse, Câhiliyye rukyesinin şiddetle yasaklandığı, Peygamber'e arz edilenlerin titizlikle kontrol edildiği göz önüne alınırsa, sözü edilen ibareden "Rukye-i Şer'iyye" yani Resûlüllâh'ın izin verdiği türden bir uygulamanın kastedildiğini zannediyoruz.

⁴¹ Ebû Dâvûd, "Tıb", 18, nr. 3888; İbnü'l-Esîr, *Câmi'u'l-usûl*, VII, nr. 5702.

⁴² Tirmizî, "Tıb", 26, nr. 2075; İbnü'l-Esîr, *Câmi'u'l-usûl*, VII, nr. 5707.

lat ederim", derdi.⁴³

Hişâm b. Hassân, Hasan radiyallâhü anh'in, günahlarımızın eksilmesine vâsile (keffâret) olsun diye bir gece hummâ hastası olmayı umardık, dediğini nakletmektedir.⁴⁴

Humra (الحمرة): Muhammed b. Abdurrahmân, kardeşi İsâ'dan naklediyor: bir gün Abdullâh b. Ukeym Ebû Ma'bed el-Cühenî'yi ziyarete gittim. Onda 'hummâ' vardı. Kendisine, bu hastalığa karşı bir şey taksaydın! Dedik de o da: ölüm bana bundan daha yakın (ölürüm de takmam). Peygamber (a.s.) buyurdu ki: "Kim bir şey takarsa âkibeti ona havale edilir", dedi.⁴⁵

Huzze (الحزنة): bu rahatsızlıkla ilgili bir rivâyet şöyledir: "Bir gün Şam'a hicret edecek ve orayı fethedeceksiniz. Orada size dümmel veya Huzze gibi hastalık (dâu) arız olacak. Bu hastalık adamın karın bölgesinin yumuşak yerlerinde olur. Ona tutulup da ölenleri Allâh şehid olarak kabul eder".⁴⁶

Irku'n-ne'âr (عرق النمار): Ne'âr kelimesi (ne'ara) yükselmek, artmak, yüce olmak, kan fışkırmak, asi olmak v.s. anlamlarına gelmektedir. Buradan kanın coşması, basıncının artması kastedilmiş olabilir. Belki nabız yükselmesi anlaşılabilir. Abdullâh b. Abbâs'tan: Resûlüllâh'ın kendilerine hummâ ve diğer bütün acı ve ağrılar için rukye öğrettiği" nakledilmiştir. Yukarıda da geçtiği üzere o rukye şöyledir: "باسم الله الكبير أعوذ بالله العظيم من كل عرق نعر ومن شر حر النار" / Büyük Allâh'ın adı ile coşan kanın her türlüşünden ve ateş hararetinin şerrinden yüce Allâh'a sığınırım".⁴⁷

Irku'n-nesâ (عرق النساء): günümüze siyatik diyebileceğimiz bu hastalığın adının geçtiği hadislerden birisi şöyledir: "Irku'n-Nesâ'nın şifâsı Arap koyununun yağıdır. Bu yağ eritilir, üç kısma ayrılır ve her gün bir kısmı olmak üzere üç gün sabah aç karna içilir".⁴⁸

İshâl (إستطلاق البطن، المبطون): (İstidlâku'l-batn, istidlâk veya mebtûn): Bu konuda meşhur tek hadis vardır, o da Ebû Sa'îd el-Hudrî'nin naklettiği üzere Peygamberimize birisi geldi ve kardeşinin istidlâku'l-batn (ishal) olduğunu ve ne yapması gerektiğini sordu. Resûlüllâh da ona "Bal (şerbeti) içir" dedi. Adam içirmiş ve geri geldi, bal içirdim ama ishali daha da arttı, dedi. Resûlüllâh tekrar bal içirmesini söyledi. Bu üç defa tekrar etti. Dördüncü defasında adam geldi ve Resûlüllâh yine aynı şeyi tavsiye etti. Adam, tamam içirdim ama sadece ishali artırdı, dedi. Resûlüllâh: "Allâh doğru buyurdu, kardeşinin midesi

⁴³ Tirmizî, "Tıb", 35, nr. 2088.

⁴⁴ Tirmizî, "Tıb", 35, nr. 2089.

⁴⁵ Tirmizî, "Tıb", 24, nr. 2072.

⁴⁶ Kenzü'l-'ummâl, X, nr. 28441.

⁴⁷ Tirmizî, "Tıb", 26, nr. 2075; İbnü'l-Esir, Câmi'u'l-usûl, VII, nr. 5707.

⁴⁸ İbn Mâce, "Tıb", 14, nr. 3463; Hâkim, Müstedrek, V, 290, nr. 7535.

bunu yalanladı”, dedi. Adam bunun üzerine yine bal içirdi ve kardeşi iyileşti (برا). Başka bir rivâyette “عرب بطنه” tabiri kullanılmaktadır.⁴⁹

“Karın ağrısından (mebtûn) ölen kişi şehittir. Mebtûnun devâsı bal’dır”.⁵⁰ İbn Esîr, bu hadisin açıklaması kısmında şöyle demektedir: Mebtûn, karnından, midesinden şikâyet eden kişiye denir. Bu benzetmeyle su verilme/istiskâ hastalığına tutulan kastedilmektedir. İstiskâ hastalığı, vücudun bir yerinde çok su toplanması olup çeşitleri vardır.

Karha, Cerh (الجرح و القرحة): (Yara, yaralanma): Hz. Âişe’den nakledilen bir hadise göre: “Bir insan Resûlüllâh’a bir rahatsızlığını veya yarasını bildirdiğinde O, parmağını şöyle yapardı deyip Süfyân da şehâdet parmağını yere dokundurur sonra kaldırarak: “Bismillah, yerimizin toprağı, birimizin tükürüğü ile hastamız (sakim) şifâ bulur, Rabbimizin izniyle”, diye dua ederdi.⁵¹ Sâbit b. Kays b. Şemmâs’ın tedavisi için Peygamberimizin, Medîne’de bir vâdi olan Buthân toprağını bir bardak suya koyup nefes edip, sonra da o suyu Sâbit’e serpmiş olmasıyla ilgili rivayette dikkate değer detay bu toprağın ‘Buthân’a ait oluşudur.

Câbir b. Abdullah’tan gelen rivayete göre “Sa’d b. Mu’âz’ın koldaki hayat damarına (اکحل) ok isabet etmişti. Resûlüllâh da o yarayı okun demiriyle bizzat dağladı. Sonra burası şişti. İkinci defa dağladı”.⁵²

Peygamberimize (hanımlarından birine) hizmet eden Ümmü Râfi’ Selma’nın anlattığına göre, Peygamberimize yara veya bir musibet (nekbet) (veya diken) arız olursa o yere hinnâ (kına) koymamı emrederdi”.⁵³

Kelef (الكلف): Ümmü cemile’nin anlattığına göre kendisi Hz. Âişe’nin yanına gitmiş ve ona sormuş; ben yüzdeki çil ve benekleri (كَلَف) iyileştiren bir kadını. Artık bu gûnahtan el çekmek, bunu bırakmak istiyorum ne dersin? Âişe ona dedi ki, Resûlüllâh hayattayken (biz kadınlardan) birisi için iki gözünden biri kendi kendine daha güzel görünse ona; “onu oradan çek

⁴⁹ Buhârî, “Tıb”, 4, nr. 5684, 24, nr. 5716; Müslim, “Selâm”, V, 62–63, nr. 90; Tirmizî, “Tıb”, 31, nr. 2082; İbnü’l-Esîr, *Câmi’u’l-usûl*, VII, nr. 5635, 5660. Buhârî ve Tirmizî rivayetinde yer alan ifade daha açıklayıcı görülmektedir. Nitekim “Allâh doğru söyledi; kardeşinin karnı yalanlandı” denilmektedir. Buna göre ilgili âyete atıfla Allâh’ın ilmi ezelisine sığınan Hz. Peygamber bu sözleyle bir bakıma dua etmiş durumdadır. Nitekim bu sözden sonraki denemede hastanın iyileştiği bildirilmektedir.

⁵⁰ İbnü’l-Esîr, *Câmi’u’l-usûl*, VII, nr. 5638.

⁵¹ Buhârî, “Tıb”, 38, nr. 5745–5746; Müslim, “Selâm”, V, 44, nr. 51; Ebû Dâvûd, “Tıb”, 18, nr. 3885, 19, nr. 3895; İbnü’l-Esîr, *Câmi’u’l-usûl*, VII, 562, nr. 5708–5713.

⁵² Müslim, “Selâm”, V, 54, nr. 72; Ebû Dâvûd, “Tıb”, 7, nr. 3866; İbn Mâce, “Tıb”, 24, nr. 3494; İbnü’l-Esîr, *Câmi’u’l-usûl*, VII, nr. 5684. Resûlüllâh Ahzab (Hendek) Gazvesi’nde yaralanmasından dolayı Übey’i de dağlamıştı: Müslim, “Selâm”, V, 55, nr. 73; İbn Mâce, “Tıb”, 24, nr. 3493.

⁵³ Tirmizî, “Tıb”, 13, nr. 2054; İbn Mâce, “Tıb”, 29, nr. 3502; İbnü’l-Esîr, *Câmi’u’l-usûl*, VII, nr. 5645.

biri kendi kendine daha güzel görünse ona; “onu oradan çek öbürünün yerine koy diğerini de onun yerine koy (yerlerini değiştir) denilirdi. Ben de zannettim ki, yapılması kolay ve câiz olan bir şey. Bunda bir mahzur görmedik, bu işi yaparsan namaz kılmıyorken (kadının mazeret günlerinde) yap”, dedi.⁵⁴

Kelm (الكلم): Yara, kanayan yara demek olup cerâhatle aynı anlamdadır. Sehl b. Sa’d es-Sâ’id’in anlattığı vakada Hz. Peygamber’in Uhud’ta dışının kırılmasıyla akan kanı durdurmak için Hz. Fâtıma’nın yaraya (كلم) eski hasır yakıp külünü (رماد) bastırıldığını ve yaranın kanının durduğunu bildirir.⁵⁵

Lakve (اللقوة): (Yüz felci): Bir rivâyete göre: “İbn Ömer yüz felci (اللقوة) için key yaptırdı, akrep (sokmasından) dolayı da rukye yaptırdı”⁵⁶ denilmektedir.

Lediğ (اللدغ): Ebû Sa’id el-Hudri’den naklen haber verdi ki: Resûlüllâh (s.a.v.) in ashabından bazı kimseler bir seferde idiler ve Araç mahallelerinden bir yere uğrayarak onlardan kendilerini misafir etmelerini istediler. Fakat onlar misafir etmediler. Ama Bedeviler: İçinizde rukyeci var mı? Çünkü mahallenin ağasını zehirli böcek soktu (لدغ أو مصاب) deyince, içlerinden bir adam: Evet! cevâbını verdi ve hastaya vararak ona Fâtihâ ile rukye yaptı. Akabinde adam iyileşti. Bu zâta bir sürü koyun verdiler. Fakat o koyunları kabul etmek istemedi ve: Bu meseleyi Peygamber’e (s.a.v.) anlatayım da, ondan sonra bakarız, dedi. Müteakiben Peygamber’e (s.a.v.) gelerek bunu anlattılar: Yâ Resûlellâh! Vallâhi Fâtihâ’dan başka bir şeyle rukye yapmadım, dedi. Bunun üzerine Peygamber gülümseyerek: “Onun rukye olduğunu nereden bildin? dedi ve ekledi: “Koyunları alın, bana da sizinle beraber bir hisse ayırın”, buyurmuşlar.⁵⁷

Lemem (اللمم) İnsana elem, ıstırap veren ve deliliğe (cünûn) yakın bir hastalıktır. Ya tek başına ‘لَمَمٌ’ veya sıfat tamlaması olarak ‘ayn-ı lâmmem’ şeklinde geçer. Ayn-ı lâmmem tâbiri, nazara karşı okunacak dua hadislerinde geçmektedir. “Peygamber (s.a.v.) (torunları) Hasan ve Hüseyin’e korunmaları için; Her şeytandan, zehirli haşerattan ve dokunan her kötü gözden Allâh’ın eksiksiz kelimelerine (yâni Kur’ân âyetlerine veya Allâh’ın isim ve sıfatlarına) sığınırım, duasını okurdu. Peygamber (s.a.v.): “Babamız İbrâhîm, İsmâ’il ve İshâk’a ettiği bu dua ile Allâh’a sığınır, buyurdu veya Babamız İbrahim, İsmail ve Ya’kûb’a ettiği bu dua ile Allâh’a sığınır, buyurdu”.⁵⁸

⁵⁴ Kenzü’l-‘ummâl, X, nr. 28463.

⁵⁵ İbn Mâce, “Tib”, 15, nr. 3465.

⁵⁶ Muvatta, Ayn, 674, nr. 1714; İbnü’l-Esir, Câmi’u’l-usûl, VII, nr. 5688.

⁵⁷ Buhârî, “Tib”, 39, nr. 5749, “Tib”, 33, nr. 5736; Müslim, “Selâm”, V, 48, nr. 62; Tirmizî, “Tib”, 20, nr. 2063; Ebû Dâvûd, “Tib”, 19, nr. 3900; Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed İbn Hanbel, Müsned, I-X, Beyrut: Dâru’l-Fikr 1991, IV, 5, nr. 10985, IV, 22, nr. 11070, IV, 88-89, nr. 11399; İbnü’l-Esir, Câmi’u’l-usûl, VII, nr. 5720. Bazı rivayetlerde aynı kelimenin meçhul sigası; “lûdiğa” tabiri kullanılmaktadır.

⁵⁸ İbn Mâce, “Tib”, 36, nr. 3525; Heysemî, Zevâ’id, V, 113; Kenzü’l-‘ummâl, X, nr. 28390.

Ma'tûh (المعتوه): İlâka hadisinin bazı rivayetlerinde 'mecnûn' tabiri geçiyorsa da, bunun hadislerin şifâhî naklinden kaynaklanan bir durum olduğunu düşünüyoruz. Kavramsal olarak Câhiliyye'de mecnûn, gaybtan haber veren, cinlerden bilgi alan ve cin taifesiyle haşır neşir olan kişiye denildiği malumdur. Câhiliyye inancı ve kültürü dâhilinde bilgisine itibar edilen mecnûn, bir nevi bilgin kişidir. Bu yüzden Araplarda kâhine, mecnûna, müneccime v.s. danışmak; hükmü onlara bırakmak, onların verdiği hükmü aynen uygulamak yaygın bir gelenek iken demire, zincire bağlanan tiplere bunak; günümüzdeki anlam itibarıyla deli denilebilir. Bu durumda olanların bilgisine itibar diye bir şey söz konusu değildir. Yani Araplar da bunları bir nevi hasta olarak kabul edip tedavisine bakarlardı. Bu rivayetin orijinal lâfızlarında (en eski ifade biçiminde kullanılan tabir olarak) 'ma'tûh'un kullanıldığını zannediyoruz. Aynı kavramsal karıştırmayı, İbn Esîr'in mezkûr eserine ta'lik ve garip kelimelerine şerh yazan muhakkikte de görmekteyiz. Muhakkik buradaki ma'tûh kelimesini 'mecnûn' diye açıklamıştır.

Hârice b. Salt et-Temîmî, amcası İlâka b. Suhâr'dan: Resûlüllâh'ın yanından ayrıldık giderken bir bedevi mıntıkasına uğradık. Bize dediler ki, sizin şu adamın (Hz. Muhammed) yanından hayır (iyi şeyler) getirdiğiniz söyleniyor. Yanınızda devâ veya rukye var mı? Bizim bağlı tuttuğumuz bir delimiz (ma'tûh) var. Biz de (İlâka) dedik ki, evet. Ma'tûhu bağlı bir şekilde getirdiler. Ben ona Fâtîhatu'l-Kitâb'ı sabah akşam üç gün okudum. Fâtîha'yı her bitirişimde tükürüğümü biriktirip deliye tükürüyordum. Sonunda bağlarından boşanmış gibi (انشط من عقال) oldu. Bana ücret verdiler. Ben; hayır, Resûlüllâh'a sormadan bunu alamam dedim. O (Resûlüllâh) bana, "Ye. Ömrüme yemin olsun ki, bazıları bâtil rukyenin ücretini yer. Sen ise gerçek rukyenin karşılığını yemiş olursun", dedi. Bazı rivayetlerde Hârice, amcası İlâka'nın tek başına Peygamberimize geldiğini ve Müslüman olduğunu sonra Peygamber'in yanından ayrıldığını da zikretmektedir. Buna göre İlâka geri dönerken içlerinde demirle bağlı deli (mecnûn) bir adamın olduğu topluluğa rastlar. Bedeviler ona der ki, sizin şu arkadaşınızın (Muhammed'in) size hayır getirdiğini duyduk. Senin yanında onu tedavi edecek bir şey var mı? Ben de ona Fâtîhatu'l-Kitâb'la rukye yaptım, adam iyileşti (برأ). Bana yüz koyun verdiler. Resûlüllâh'a gelip söyledim. "Sadece bu mu", diye sordu. Başka rivayette, "Bundan başka bir şey okudun mu", dedi. Ben de hayır, dedim. "Peki, onu al! Ömrüme yemin olsun ki, bazıları bâtil rukyenin ücretini yer. Sen ise gerçek rukyenin karşılığını yemiş olursun", dedi.⁵⁹ Bu rivayette dikkate sunmak istediğimiz bir ayrıntı, Hz. Peygamber'in "sadece bunu mu okudun" sorusu, Câhiliyye'de de geleneksel bir tür rukyenin varlığını gösteriyor olmasıdır. Buna ilaveten Câhiliyye rukyesinin sakıncalı olduğunu; Resûlüllâh'ın buna müsaade etmediğini, Kur'an'ın bazı âyet ve sûre-

⁵⁹ Ebû Dâvûd, "Tıb", 19, nr. 3896; İbnü'l-Esir, Câmi'u'l-usûl, VII, nr. 5722; Kenzü'l-'ummâl, X, "Tıb", nr. 28410-28412.

lerinin şifâ maksadıyla okunabileceğini sahâbilerin en erken vakitte nasıl ve ne ihtiyaç vesilesiyle öğrendiklerini, okurken tükürmenin yani tefl ve nefh yapmanın Câhiliyye’de bilindiği için İlâka’nın böyle yaptığını ancak Allah Resûlü’nün emrettiği veya tavsiye ettiği rukye şeklinde hastaya tükürmenin olmadığını da bu rivayetten öğrenmekteyiz.

Biz her ne kadar burada hadislerde geçen hastalık adlarını derliyor olsak da meselenin bir ayağını daima Câhiliyye’den beri insanların tanıyıp bildiği hastalık adları oluşturmaktadır. Biyolojik rahatsızlıkları bilmek ve bulmak, akıl ve ruh hastalıklarına nispetle daha kolay sayılabilir. Fakat İslâmiyet öncesi Arapların sistemli ve bilinçli bir hekimlik geleneğine sahip olmamaları, ruhsal ve zihinsel hastalıkları ayrıntılarına göre tasnif edip ayrı ayrı isimlendirmek bir yana biyolojik hastalıklarda veya sebebi ve sonucu maddî olan hastalıklarda bile çoğunlukla ayrıntılı bir hastalık listesi bulmamıza yetmemektedir.

Matbûb (المطبوب): ‘t.b.b.’ Kökünden gelen bu kelime esasen ve çoğunlukla şifâ veya ilaç anlamına gelmektedir. Tetkik neticesinde tek rivâyette “Hasta veya hasta edildi” anlamında kullanıldığı görülmektedir. O rivâyet de Hz. Peygamber’e sihir yapıldığına dair bilgi veren haberdır. Adına Lebîd b. A’sam denilen ve Yahudi Züreyk kabilesine mensup kişi tarafından Resûlüllâh’a sihir yapıldığı bildirilen Hz. Âişe rivayetidir. Buradaki ifadeye göre Resûlüllâh dua ve niyazda bulunmuş ve Allâh onun duasını kabul edip müşkül durumdan kurtarmıştır. Bu durumda iki adam (kılığında melek) gelerek biri ayakucuna diğeri de başucuna oturmuşlar ve kendi aralarında konuşmaya başlamışlardır. Biri diğerine sormuştur: “Bu adamın acısının veya ağrısının sebebi nedir? Diye sordu. Diğeri de, “Matbûb (sihir yapılmış)” diye cevap verdi. Öbürü tekrar sordu: “Men tabbe?”, kim sihir yapmış?...”⁶⁰

Mebtûn (المبتون): Bu tabirin kökü ‘batn’ olup, karın anlamına gelmektedir. Karın ağrıları ve hastalıklarına verilen genel isimdir. “*Mebtûn (karın ağrısından) ölen şehit, tâ’ûndan ölen şehittir*”.⁶¹

İstidlâku’l-batn, istidlâk veya mebtûn diye tabir edilen hastalık: Bu tabirlerden hareketle diğer bazı ilaçlarda ve hastalık adlandırmalarında görüldüğü gibi, Araplarda tıbbın tam anlamıyla gelişmediği görülmektedir. Çünkü isimlendirmeler tek kelime ile ve kavramsal olarak değil âdetâ hastalığı tarif eder şekilde birkaç kelime, izafet veya tamlama olarak ifade edilmektedir. Bu konuda meşhur tek hadis vardır o da Ebû Sa’îd el-Hudrî’nin naklettiği üzere Peygamberimize birisi geldi ve kardeşinin istidlâku’l-batn (ishal) olduğunu ne yapması gerektiğini sordu. Resûlüllâh da ona “*Bal (şerbeti) içir*” dedi. Adam içirmiş ve geri geldi, bal içirdim ama ishali daha da arttı, dedi. Resûlüllâh tekrar bal içirmesini söyledi. Bu üç defa tekrar etti. Dördüncü defasında adam geldi ve

⁶⁰ Buhârî, “Tib”, 47, nr. 5763, 50, nr. 5766; Müslim, “Selâm”, V, 35–37, nr. 41.

⁶¹ Buhârî, “Tib”, 30, nr. 5733.

Resûlüllâh yine aynı şeyi tavsiye etti. Adam, tamam içirdim ama sadece ishalini artırdı, dedi. Resûlüllâh: “Allâh doğru buyurdu, kardeşinin midesi bunu yalanladı”, dedi. Adam bunun üzerine yine bal içirdi ve kardeşi iyileşti (برا). Başka bir rivâyette ‘عرب بطنه’ tabiri kullanılmaktadır.⁶² Bu da Araplarda bazı hastalıkların veya tıbbî terimlerin tam olarak yerleşmediğini göstermektedir.

“Karin ağrısından (mebtûn) ölen kişi şehittir. Mebtûnun devâsı bal’dır”.⁶³ İbn Esîr, bu hadisin açıklaması kısmında şöyle demektedir: Mebtûn, karından, midesinden şikâyet eden kişiye denir. Bu benzetmeyle su verilmesi kastedilmektedir/istiskâ hastalığına tutulan kastedilmektedir. İstiska hastalığı, vücudun bir yerinde çok su toplanması olup çeşitleri vardır.

Buhârî de Kitâbu’t-Tıp, 24. Babın tercemesini ‘bâbu devâi’l-mehtûn’ şeklinde koymuştur. 25. Bab’ın başlığı da “لا صفر وهو داء يأخذ البطن/Safer diye bir şey yoktur. O karında olan bir hastalıktır” demek suretiyle hem ‘mehtûn’ tabirini karın hastalıklarının geneli için kullandığı görülmekte hem de ‘safer’ inancının aslında karın hastalığı veya karın hastalığı ile ilgili bir inanç biçimi olduğunu beyan etmiş bulunmaktadır.

Mecnûn (المجنون): Mecnûn tabiriyle ilgili rivayetin değişik lâfızlarında ve günümüzde kullanılan şekliyle, akıl hastalarına verilen genel bir isim olduğunu biliyoruz. Bunların bilgisine ve verdiği haberlere itibar olunmaz. Ancak kelimenin asıl anlamıyla da bağlantılı olarak ‘mecnûn’ tanımlamasının, Câhiliyye’de ifade ettiği gibi daha farklı olduğunu ‘ma’tûh’ maddesinde açıkladık. Zira o devirde ‘mecnûn’ olarak addedilen o kadar çok kişiden söz etmek mümkün olabilir ki, herkesin sahip olamadığı bilgiye sahip kişilerden şâirler, küssâcılar, arrâf, mineccim ve kâhinler bir nevi bilgisini cin dostlarından almış olmak itibarıyla mecnûn kişilerdir. Bilgi kaynağı olan gök cisimlerine ulaşmak da cinlerin işidir. Gök cisimleri hakikatte göze hitabeden vasıflarından öte, müteâl bilginin bir nevi pınarları olmak bakımından kutsal ve gizemli bilginin menbâdır. Onlarla insanlar arasındaki bilgi iletişimi cin ve şeytan grubu temin etmektedir. Belki sembolik olarak da onlara bu özellik verilebilir çünkü gök cisimleri yeryüzünü ve yer küredeki olup biten her şeyi en yukarıdan görme imkânına ve konumuna sahiptir.

Hârice b. Salt et-Temîmî, amcası İlâka b. Suhâr’dan: Resûlüllâh’ın yanından ayrıldık giderken bir bedevi mıntıkasına uğradık. Bize dediler ki, sizin şu adamın (Hz. Muhammed) yanından hayır (iyi şeyler) getirdiğiniz söyleniyor. Yanınızda devâ veya rukye var mı? Bizim bağlı tuttuğumuz bir delimiz (ma’tûh) var. Biz de (İlâka) dedik ki, evet. Ma’tûhu bağlı bir şekilde getirdiler. Ben ona Fâtihatü’l-Kitâb’ı sabah akşam üç gün okudum. Fâtihâ’yı her bitirişimde tükü-

⁶² Buhârî, “Tıb”, 4, nr. 5684, 24, nr. 5716; Müslim, “Selâm”, V, 62-63, nr. 90; Tirmizî, “Tıb”, 31, nr. 2082; İbnü’l-Esîr, Câmî’u’l-usûl, VII, nr. 5635, 5660.

⁶³ İbnü’l-Esîr, Câmî’u’l-usûl, VII, nr. 5638.

rüğümü biriktirip deliye tükürüyordum. Sonunda bağlarından boşanmış gibi (أنشط من عقال) oldu. Bana ücret verdiler. Ben; hayır, Resûlüllâh'a sormadan bunu alamam dedim. O (Resûlüllâh) bana, "Onu ye! Ömrüme yemin olsun ki, bazıları bâtil rukyenin ücretini yer. Sen ise gerçek rukyenin karşılığını yemiş olursun", dedi. Bazı rivayetlerde Hârice, amcası İlâka'nın tek başına Peygamberimize geldiğini ve Müslüman olduğunu sonra Peygamber'in yanından ayrıldığını da zikretmektedir. Buna göre İlâka geri dönerken içlerinde demirle bağlı deli (mecnûn) bir adamın olduğu topluluğa rastlar. Bedeviler ona der ki, sizin şu arkadaşınızın (Muhammed'in) size hayır getirdiğini duyduk. Senin yanında onu tedavi edecek bir şey var mı? Ben de ona Fâtihatü'l-Kitâb'la rukye yaptım, adam iyileşti. Bana yüz koyun verdiler. Resûlüllâh'a gelip söyledim. "Sadece bu mu", diye sordu. Başka rivayette, "Bundan başka bir şey okudun mu", dedi. Ben de hayır, dedim. Allâh Resûlü de: "Peki, onu al! Ömrüme yemin olsun ki, bazıları bâtil rukyenin ücretini yer. Sen ise gerçek rukyenin karşılığını yemiş olursun", dedi.⁶⁴

Me'ûd (المفود): Sa'd (b. Ebî Vakkâs) diyor ki, "hastalanmıştım da Resûlüllâh beni ziyarete geldi, elini göğsüme koydu; serinliğini ta kalbimde hissettim. Bana "Sen kalp hastasısn (me'ûd)" dedi. Sakîf kabilesinin kardeşi Hâris b. Kelede'ye git, o hekimdir. Medîne'nin kuru acve (temru'l-acve) hurmasından yedi tane alsın çekirdekleriyle birlikte ezsin. Sonra da ağzına ilaç olarak damlatsın" buyurdu.⁶⁵

Yukarıdaki iki rivayette önemli farklar var. En önemlisi Resûlüllâh Sa'd'ı kendisi tedavi etmeyip Hâris'e gönderiyor olması. İkincisi tedavi unsurunu ve hazırlanış şeklini ve kullanım vaktini bizzat tarif etmesidir. Resûlüllâh bunun çaresini biliyor ama niye Hâris'e gönderdi ve ne yapması gerektiğini de bizatihi söyledi? Bu ve benzeri sorular incelemeye değer hususlardır.

Meşiy (المشي): Bu kelime bazı rivayetlerde ilaç adı olarak da geçmektedir fakat İbn Mâce, aşağıda atıfta bulunduğumuz hadisin bab başlığını 'Meşiy'in devası' olarak vermekle aynı kelimenin hastalık adı olarak da kullanıldığını göstermektedir. Bazı hastalıkların tedavisinde çare olarak hastanın ishal edilmesi sağlanırken, diğer taraftan ishal mutlak olarak tedavi edilmesi gereken hastalık olduğu için her iki şekilde kullanıldığı kanaatindeyiz. Meşiy'in yer aldığı rivayetlerden bazıları şunlardır; Resûlüllâh, Esmâ bint Umey's'e: "İshal için ne içtin?" diye sordu. Esmâ da, Şübrüm içtim dedi. Resûlüllâh: 'Hârrun cârrun' dedi. Esmâ; sonra senâ içtim. Peygamberimiz de bunun üzerine; "Bir şeyde ölüm için şifâ olsaydı Senâ'da olurdu" buyurdu.⁶⁶

⁶⁴ Ebû Dâvûd, "Tıb", 19, nr. 3901; İbnü'l-Esîr, Câmi'u'l-usûl, VII, nr. 5722.

⁶⁵ Ebû Dâvûd, "Tıb", 12, nr. 3875; İbnü'l-Esîr, Câmi'u'l-usûl, VII, nr. 5641; Kenzü'l-'ummâl, X, 28199, 28468.

⁶⁶ Tirmizî, "Tıb", 30, nr. 2081; İbn Mâce, "Tıb", 12, nr. 3461; Hâkim, Müstedrek, V, 283-284, nr.

Ömer b. Hattâb, Esmâ bint Umeys'ten dinlemiş, buna göre bir gün Resûlüllâh eve gelmiş Esmâ da şübrüm öğütüyormuş. Resûlüllâh, “*Bunu ne yapacaksın?*” diye sormuş. Kadın da, “*Filan kimse içecek*”, demiş. Bunun üzerine Hz. Peygamber, “*Ölümü def edecek veya ölüme faydalı bir şey olsaydı sena faydalı olurdu*” demiştir.⁶⁷

Midde (المدّة): İrin, iltihap, yaradan akan su anlamına gelir. Ali (r.a.) anlatıyor, Resûlüllâh'la birlikte sırtında verem olan Ensar'dan birini ziyarete gittik. Resûlüllâh; “*Bu irindir (Midde, iltihaptır) çıkarın gitsin*” deyince o da onu deşti ve Resûlüllâh da bunu gördü.⁶⁸

İbn Râfi', bir gün Ömer elim veya ayağım sarılıyken beni gördü, alıp eve götürdü. Bana “*Bunu deşele çünkü irin/apse kemikle et arasında bırakıldığında onu yer, bitirir*”, dedi.⁶⁹

Nefes (النفس): Aslen Arapça olan bu kelime ile ifade edilen hastalık sebebi ‘cin ve şeytana dayandırılan’ bir tür ilişme, cinlerin nazarı veya şeytanın dokunması şeklinde anlam taşıyan bir nevi hastalık olup Arapçada keskin ‘s’ yani ‘sin’ ile yazılır. Rukyenin yapılabileceğine dair hadislerde geçen hastalık türlerinden birisi de ‘nefes’ tir.

Gerek lügavî olarak gerekse hadislerde göz değmesi anlamında kullanılan farklı kelimeler vardır. Nazar, nazra, ayn gibi nefes de bunlardan biridir. “*Nefesu's-Şeytân*, tabiri şiirlere ve gazellere ıtlak olunur. Şârih der ki, “*Şiirler kâzib kısmından olmakla şeytana izâfe edilir. Lakin Münâcât ve Na't-ı Şerifeler dua kısmından sayılır. Bu yüzden nefesi's-şeytandan Allâh'a sığınırım dersin. Bundan kastedilen şey şiirdir. Neffâsâtı fi'l-'ukad tabiri ise, iyi/sıkı düğümleyip ona efsunla üfledikleri için sihircilere ıtlak olunur. Müellife göre bu üflemele- rin tefsiri kadına/müennese mebnidir. Zira ekseri cadılar kadındır*”.⁷⁰

Bazı şifâ hadislerinde kendisinden korunulan ve korkulan şeyin ‘hemezâtu's-şeytân’ olduğu belirtilmektedir.⁷¹

Resûlüllâh bir defasında hasta iken Cibrîl gelerek, “*Yâ Muhammed! Hasta mısın (اشتكت؟)*” diye sordu. O de, evet, dedi. Cibrîl, “*باسم الله أريقك من كل شيء يأذك*” / *Basim Allah seni üzene, nefesin şerrine ve hasetçinin nazarına karşı sana Bismillâh (Allâh'ın ismi) ile rukye yapıyorum. Allâh sana şifâ versin, Bismillâh'la sana rukye yapıyorum*) diyerek rukye yaptı.⁷² Burada

7518, V, 578, nr. 8283.

⁶⁷ Hâkim, *Müstedrek*, V, 283, nr. 7517.

⁶⁸ *Kenzü'l-'ummâl*, X, nr. 28470.

⁶⁹ *Kenzü'l-'ummâl*, X, nr. 28496.

⁷⁰ Mütercim Âsım, *Kâmus*, “n.f.s.” mad., I, 691.

⁷¹ *Ebû Dâvûd*, “Tıb”, 19, nr. 3893.

⁷² *Müslim*, “Selâm”, V, 31, nr. 38.

görüldüğü üzere ‘nefes’ tabiri yer almaktadır. “Rukye sadece nefes, hume (haşerât zehiri) ve ledğa (akrep, yılan sokması) için yapılır”.⁷³

Sehl b. Huneyf: “Biz bir defasında yürüyorduk, bir akarsuya rastladık. Ona girdim yıkandım ama hummaya tutuldum. Bu Peygamberimize söylenmiş. O da dedi ki: “Ebû Sâbit (Sehl)’e gidin de kendine okusun (te‘avvuz etsin)!” dedi. Osman b. Hakîm’in nenesi Rabâb da Sehl’e: “Efendim bu *rukye-i sâliha* mı? (Rukye yaptırmak doğru mu) ⁷⁴ diye sordu. O da cevaben: “Rukye sadece kem göz (nefes) veya hume ya da böcek ısırması (لدغة) için yapılır”⁷⁵ dedi.

Nazra ise cinin nazarı için kullanılır. Bazen da insandan insana değen göz için kullanılır.

Ümmü Seleme’den bildirildiğine göre, Resûlüllâh odasına girmişti, cariye-nin (kız çocuğunun) benzinde göz değmesi (nazra) gördü. Yani kızın yüzü sol-gundu. Hz. Peygamber: “*Bunda nazar (nazra) var. Efsun (rukye) yaptırsaydınız*” dedi.⁷⁶

Câmi’u’l-usûl’deki şerh kısmında açıklandığına göre nazarın kaynağı insan olduğu gibi cin de olabilir. Meselâ ta’n, mızrakla öldürme anlamına geldiği gibi, cinin nazar etmesine de denilir.⁷⁷ İbn Esîr’in ta’likinde: nefes, insana isabet eden ayn (nazar) anlamındadır. Filana göz isabet etti demek nefesi isabet etti anlamına gelir.

Buradaki kavramlardan anladığımız üzere, ‘ayn’ insan nazarının değmesi, ‘nefes’ cin ve şeytânın nazarı ve münhasıran ‘nazra’ ve ‘ta’n’ da cinin nazarının değmesi anlamına gelmektedir.

Nekbet (النكبة): Peygamberimize (hanımlarından birine) hizmet eden Ümmü Râfi’ Selma’nın anlattığına göre, Peygamberimize yara veya bir musibet (nekbet, diken) arız olursa o mahalle hinnâ (kına) koymamı emrederdi”.⁷⁸

Nemle (النملة): (Siğil veya bir tür sivilce): Enes b. Mâlik’ten: “*Resûlüllâh, ayn (nazar), hume (haşerat sokması) ile nemle (siğil) için rukyeye izin verdi*”,⁷⁹ dediği

⁷³ Ebû Dâvûd, “Tıb”, 18, nr. 3888.

⁷⁴ Rukye ile ilgili zikredilen ifadelerden birisi de “*Rukye-i Sâliha veya Sahîha*”dır. Bu terkipten anlaşılması gereken hususun ne olduğu merak edilirse, Câhiliyye rukyesinin şiddetle yasaklandığı, Peygamber’e arz edilenlerin titizlikle kontrol edildiği göz önüne alınırsa, sözü edilen ibareden “*Rukye-i Şer’iyye*” yani Resûlüllâh’ın izin verdiği türden bir uygulamanın kastedildiği anlaşılır.

⁷⁵ Ebû Dâvûd, “Tıb”, 18, nr. 3888; İbnü’l-Esîr, *Câmi’u’l-usûl*, VII, nr. 5702.

⁷⁶ Buhârî, “Tıb”, 35, nr. 5739; Müslim, “Selâm”, V, 46, nr. 56; İbnü’l-Esîr, *Câmi’u’l-usûl*, VII, nr. 5703.

⁷⁷ İbnü’l-Esîr, *Câmi’u’l-usûl*, VII, nr. 5735.

⁷⁸ Tirmizî, “Tıb”, 13, nr. 2054; İbn Mâce, “Tıb”, 29, nr. 3502; İbnü’l-Esîr, *Câmi’u’l-usûl*, VII, nr. 5645.

⁷⁹ Müslim, “Selâm”, V, 45, nr. 54–55, 43, nr. 49; Tirmizî, “Tıb”, 15, nr. 2056–2057; İbn Mâce,

rivâyet edilmiştir. Başka bir hadiste Hz. Peygamber: “Rukye sadece nazar (ayn), haşerat zehirlemesi (Hume) ve kanama (دم يرفع) için yapılır” buyurdu.⁸⁰

Burada rukye, ayn ve hume hastalıklarına tahsis edilmiş olmakla, bunlardan başkasına rukye yapılmaz anlamında gelmemektedir; öncelikli olarak bunlara yapılır manasındadır. Yani “En faydalı ve evla olan rukye, nazar ve haşerat zehirlemelerine karşı olandır” şeklinde anlamak gerekmektedir. Tıpkı lâ fetâ illâ Ali ve lâ Seyfe illâ zülfikâr ifadesinde olduğu gibi. Çünkü ashabın da bunlardan başka hastalıklara rukye yaptığı bilinmektedir.

Nigris (القرس): Bu hastalık tabirinin geçtiği rivâyetlerden birisi şudur: “İncir yiyin. Cennetten bir meyve indi diye haber verecek olsaydım bunu söylerdim. Çünkü cennet meyvesi çekirdeksiz olur. Onu yiyin çünkü bâsûru keser topuk v.s. eklem ağrılarına (القرسة) iyi gelir”.⁸¹

Ramed (الرمد): Suheyb, Bir gün Resûlüllâh'ı ziyaret etmişim önünde ekmek ve kuru hurma (temr) vardı. Bana, “Yaklaş sen de ye!” dedi. Hurmadan yemeye başlamıştım ki bana, “Sende göz iltihabı (الرمد) olduğu hâlde kuru hurma (temr) yiyorsun” dedi. Ben de, ‘Diğer tarafımla yiyorum’ deyince güldü”, demektedir.⁸²

Sâm (السام): Ölüm anlamına gelen bu kelimenin zikredildiği birçok hadis mevcuttur. Onlardan biri de şudur: “Allâh, her ne hastalık (dâu) yaratmışsa, ölüm (sâm) ve yaşlılık (heram) hariç devâsını da yaratmıştır. Size inek sütü öneririm. Çünkü o her ağaçtan yaprak yer”.⁸³ Muhakkikin dipnotunda Sâm, mevt (ölüm) demektir şeklinde açıklama yer almaktadır. Bu itibarla âyet ve hadislerde mevtin (ölümün) bazen hastalık ve musibet anlamlarında kullanıldığı görülmektedir.

“Habbetu’s-Sevdâ’da, sâm hariç her hastalığa karşı şifâ vardır. Sâm ise ölüm demektir”.⁸⁴ “İbn Şihâb dedi ki: sâm ölüm demektir”.⁸⁵ “Size senâ ve Senût’u tav-

“Tıb”, 34, nr. 3513, 3516; Buhârî, “Tıb”, 37, nr. 5741; İbnü’l-Esir, Câmi’u’l-usûl, VII, nr. 5698. Buhârî’nin rivayeti, Müslim, “Selâm”, V, 43, nr. 49’da olduğu gibi mânâ üzere “Resûlüllâh bütûn haşerât zehirlemelerine karşı izin verdi” verilmiş olduğundan kaynaklara atfı sıralamasında Buhârî’yi sonra vermek durumunda kaldık.

⁸⁰ Ebû Dâvûd, “Tıb”, 18, nr. 3889; İbnü’l-Esir, Câmi’u’l-usûl, VII, nr. 5698.

⁸¹ Müttaki el-Hindî, Kenzü’l-‘ummâl, X, nr. 28280, 28307.

⁸² İbn Mâce, “Tıb”, 3, nr. 3443.

⁸³ Hâkim, Müstedrek, V, 276–277, nr. 7500, 7502; Kenzü’l-‘ummâl, X, nr. 28217.

⁸⁴ Buhârî, “Tıb”, 7, nr. 5687–5688; Müslim, “Selâm”, V, 61, nr. 87; Tirmizî, “Tıb”, 5, nr. 2041; Ahmed, Müsned, IX, 466, nr. 25121; İbnü’l-Esir, Câmi’u’l-usûl, VII, nr. 5639. Bu hadisin sonundaki “sâm, mevt (ölüm) demektir” şeklindeki açıklama hem Buhârî hem de Müslim’de Merfû rivayetin devamı olarak verilirken Müsned ve Tirmizî’deki rivayette ise musanniflere ait açıklama şeklinde ayrıca verilmektedir. Ayrıca Müslim’de Habbetu’s-Sevdâ’nın diğer adının “Şûniz” olduğu da merfû ifadeye dâhil görünmektedir. İbnü’l-Esir’de yer alan “Tirmizî bunu mevkuf olarak nakletti” şeklindeki bilginin yanlış olduğu kanaatindeyiz. Zira Tirmizî’deki rivayete baktığımızda isnadın muttasıl, metnin de merfû olduğunu görüyoruz. İbnü’l-Esir’deki “sâm, ölüm” ve “Habbetu’s-Sevdâ, şûniz demektir”, şeklindeki açıklamalar da

siye ediyorum. O ikisinde, sâ'm -ki ölüm demektir-hariç bütün hastalıklar (dâ'u) için şifâ vardır".⁸⁶ "Üç şey vardır, sâ'm (ölüm) haric her hastalık (dâ'u) için şifâ vardır. Bunlar senâ ve Senût'tur".⁸⁷ "Size senâ ve Senût'u tavsiye ediyorum. O ikisinde, sâ'm (ölüm) hariç bütün hastalıklar (dâ'u) için şifâ vardır. Oradakiler sordu Yâ Resûlellâh! Sâ'm nedir? O da: ölümdür dedi".⁸⁸ "Şûnîz, sâ'm (ölüm) hariç her derde (dâ'u) devadır".⁸⁹

Sâ'mme (السامة): Zehirli hayvan ve ölüm anlamına gelir. "Zehirli (sâ'mme) nin, elem verici (lâ'mme) nin, acı veren gözün (ayn-ı lâ'mme), haset ettiğinde hasetçinin şerrinden, ebî murre (şeytanın künyesi) ve doğurduğunun şerrinden Allâh'ın tām kelimeleri, genel olarak bütün isimleriyle sığınırım. Otuz üç melek gelir ve "Yerinizin toprağından alın onunla Muhammed'in rukyesi olarak mesh edin dediler. Kim ondan bir bağ alıp kurtulamazsa (felah bulmazsa) Allâh'ın izniyle cünûn, cüzâm, abraşlık (baras), hummâ, nefes (cin ve şeytan taifesinin nazarı) ve ayn (nazar)a karşı fayda bulur".⁹⁰ Ebû Nasr es-Siczi, el-İbâne'de Ebû Ümâme'den nakletmiştir.

Sef'a (السفة): Hz. Peygamber bir gün eşi Ümmü Seleme'nin odasına girdi oradaki kız çocuğunun yüzünde 'sefa' gördü ve: "*Bunda nazar (nazra) var ona rukye yaptırın*" dedi. Bu türlü hastalığa veya hastalık belirtisine (semptom) Saf'a yani 'Sufra' da denilir.⁹¹

Selîm (السلیم): Akrep veya yılan sokması mânâsında kullanılır: Ebî Sa'îd el-Hudrî şöyle dedi: Biz, bir yolculuğa çıkmıştık. Nihayet bir yerde konakladık. Derken bir cariye (kız çocuğu) geldi ve: "Kabîlenin büyüğünü bir haşerat soktu (selîm). Heriflerimiz de burada değil. Binâenaleyh sizlerde bir rukyeci var mı?"

İbn Şihâb'a nisbet edilmektedir. Nitekim Buhârî, "Tıb", 7, nr. 5688'de bu açıklamaları İbn Şihâb'ın sözü olarak ayrıca nakledilmektedir. Müslim'deki rivayetin ilkinde verilmesine rağmen devamındaki tahvil (H) yoluyla verilen isnadla Şûnîz açıklamasının rivayetin aslından olmadığı bilgisi yer almaktadır. Müslim, âdetâ rivayeti tashih edercesine V, 62, nr. 88'de mücerred metni vermektedir. Müsned'deki rivayette hadisin bitiminden sonra açıklama sığasıyla 'ya'nî' diyerek ayrıca verilmiştir.

⁸⁵ Buhârî, "Tıb", 7, nr. 5688; Müslim, "Selâm", V, 61-62, nr. 87-88; Tirmizî, "Tıb", 5, nr. 2041; İbnü'l-Esir, Câmi'u'l-usûl, VII, nr. 5639.

⁸⁶ Kenzü'l-'ummâl, X, nr. 28267.

⁸⁷ Kenzü'l-'ummâl, X, nr. 28269, 28272'de ise, râvî Muhammed; üçüncüsünü unuttum, demiştir.

⁸⁸ İbn Mâce, "Tıb", 9, nr. 3457; Hâkim, Müstedrek, V, 284, nr. 7519; Kenzü'l-'ummâl, X, nr. 28271. İbn Mâce'nin verdiği bilgiye göre Hadisin Tâbiin râvisi olan İbrahim b. Ebî Able, "Senût, sibittir" diye açıklarken diğerleri Senût'un yağ tulumunda oluşan bal olduğunu söylemişlerdir. Aynı açıklama Müstedrek'te de tekrarlanmaktadır.

⁸⁹ Müslim, "Selâm", V, 62, nr. 88; Tirmizî, "Tıb", 22, nr. 2070; İbnü'l-Esir, Câmi'u'l-usûl, VII, nr. 5639. İbnü'l-Esir'de ve Müslim'de nakledilen "Habbetu's-Sevdâ, şûnîz demektir", ilavesi İbn Şihâb'a nisbet edilmektedir.

⁹⁰ Kenzü'l-'ummâl, X, nr. 28397.

⁹¹ Buhârî, "Tıb", 35, nr. 5739; Müslim, "Selâm", V, 46, nr. 56.

dedi. O cariye ile bizden bir adam kalktı. Biz onu rukye yapan birisi olarak bilmiyorduk. O arkadaşımız, zehirlenmiş olan adama rukye yaptı. Şahıs derhâl iyileşti. İyileşen adam, Rukye yapana otuz koyun verilmesini emretti. Bize de süt içirdiler. Arkadaşımız gelince ona: “Sen rukyeyi güzel yapar mıydın veya sen rukye yapar mıydın?” dedik. O: “Hayır yapmazdım. Ben ona Ümmü’l-Kitâb’ı okumaktan başka bir rukye yapmadım”, dedi. Biz kendi kendimize; “Biz Peygamber’e varıncaya veya durumu O’na soruncaya kadar kafamıza göre hüküm vermeyelim”, dedik. Nihayet Medine’ye geldiğimizde bunu Allâh Resûlü’ne (s.a.v.) zikrettik. “*Fâtiha Sûresi’nin rukye olduğunu o nerden bilmiş? Şimdi sürüyü taksim edin, benim için de bir pay ayırın*”, buyurdu.⁹² İbnü’l-Esîr’in eserinin ta’likinde ‘selîm’ kelimesinin eş anlamlısı olarak, lediğ veril-mekte ve aynı yerde, kişi selâmet bulsun diye selâmetten tefâül olarak bu isim verilmektedir şeklinde bir açıklama da yer almaktadır.

Sihir (السحر): Bu hastalık sebebi uygulamanın tarihçesi kadar mânâsı da tam olarak anlaşılamamaktadır. Kadim medeniyetlerin tıbbî geleneklerinden bah-sedenler, hastaları mânevî tedaviye tabi tutan hekimleri “Sihirciler ve büyücüler” iye tanımlarken okuyucular bunları günümüzdeki şarlatanlarla karıştır-maktadır. Tarihsel hekimlikte mânevî usûllerle tedavi edenlerin yöntemlerini ve kullandıkları malzemeleri bilinemediği için bunlara başka bir isim bulmak daha isabetli olacaktır. En azından günümüzdekilerle farkını beyan etmeliyiz. Sihir ve sihirbazlığın tarihçesi ve mahiyeti tartışmalarını bir tarafa bırakarak hadislerde geçen ‘sihir’ kelimesinin ve müştaklarının bir hayli yekun tuttuğunu bilinmektedir. Ancak biz sihrin de bir tür hastalık olduğunu veya hastalığa se-bep olduğunu yani insan sağlığına zarar verdiğini belirtmek için bir tane örnek vermekle yetineceğiz. Sa’d b. Ebî Vakkâs’dan Resûlüllâh’ın şöyle dediği nakle-dilmektedir: “*Sabahleyin kim kuru acve hurmasından yedi tane yerse o gün ona zehir ve sihir zarar vermez*”,⁹³ buyurdu.

Sümm (السم): Zehir anlamına gelen bir kelimedir. Sa’d b. Ebî Vakkâs’dan nakledilmektedir: Hz. Peygamber “*Sabahleyin kim kuru acve hurmasından yedi tane yerse o gün ona zehir ve sihir zarar vermez*”,⁹⁴ buyurdu. “Her kim sabahleyin o iki kara taşlık tepe arasındaki hurmalardan yedi tane yerse akşama kadar ona zehir (sümm) zarar vermez”.⁹⁵

Şevket (الشوكة): (Yüzde Kızarıklık, Yılancık): Enes b. Mâlik bildiriyor:

⁹² Şu rivayetlerde “selîm” tabiri geçmektedir: Buhârî, “Fezâilü’l-Kur’ân”, 9, nr. 5007; Müslim, “Selâm”, V, 49, nr. 64; İbnü’l-Esîr, *Câmi’u’l-usûl*, VII, nr. 5720; *Kenzü’l-ummâl*, X, “Tıb”, nr. 28364, 28409.

⁹³ Buhârî, “Tıb”, 52, nr. 5769, 56, nr. 5779, Et’ime, 43, nr. 5445; Müslim, Eşribe, IV, 739, nr. 165; Ebû Dâvûd, “Tıb”, 12, nr. 3876; İbnü’l-Esîr, *Câmi’u’l-usûl*, VII, nr. 5641.

⁹⁴ Buhârî, “Tıb”, 52, nr. 5769, 56, nr. 5779, “Et’ime”, 43, nr. 5445; Müslim, “Eşribe”, IV, 739, nr. 165; Ebû Dâvûd, “Tıb”, 12, nr. 3876; İbnü’l-Esîr, *Câmi’u’l-usûl*, VII, nr. 5641.

⁹⁵ Müslim, “Eşribe”, IV, 739, nr. 164.

“Resûlüllâh, Es’ad b. Zürâre’ye şevket (yılancık) hastalığından dolayı dağlama yaptı”.⁹⁶

Şeytân (الشيطان): Hastalıkların çeşitli adlarla anılmasında en önemli hususun, teşhis olduğu inkâr edilemez. Bu meyanda hastalığın kaynağı, sebebi, belirtileri, süreci ve seyri, etrafında inanç ve folklorun da geliştiği parametrelerdir. Tedavi geleneği ile iç içe girmiş olan inanç ve kültürü birbirinden ayırt etmek bazen oldukça güç olabilmektedir.

Bir kültür ve medeniyet ortamında bu konularda yeterli bilgi ve tecrübe gelişmemişse orada hastalık isimlerinin detaylı listesinden söz etmek elbette imkânsızdır. Teşhis imkânı olmayan veya zor olan hastalık türlerinde genel isimlerin verildiği bilinmektedir. Bu hemen hemen her kadim kültürde böyledir. Meselâ bu durumun akıl ve ruh hastalıklarının sebepleri ve seyri kontrol altına alınamadığı için olsa gerek, genel olarak cin ve şeytanın musallat olması ile veya Tanrının gazabı ile temellendirilmeye gidildiği görülmektedir. Günümüzde bile bu inancın devamı şeklinde ruhsal ve akli hastalıklar ‘cin çarpması, erişme, dokunma, şeytan çarpması’ gibi tanımlanırken bazen da uyarıcı nitelikte nasihat olsun diye ‘Allâh çarpar’ tabiri kullanılmaktadır.

Şeytan hakkında gerek önceki ilâhi kitaplarda gerek Kur’ân ve hadislerde bol miktarda bilgi vardır. Günümüzde olduğu gibi kötü şeyler veya insana zarar veren varlıklar ve insanlar için de şeytan kelimesinin lâkap veya benzetme yoluyla isim olarak verildiği görülmektedir. Nitekim bazı insanlar için “O bir şeytandır, şeytana pabucunu ters giydirir...” dediğimiz gibi. Bu münasebetle bazı mikroplar, haşerat ve vahşi hayvanlar için de ‘şeytan’ tabirinin kullanıldığını düşünürüz.

Korunma ve sakınma anlamındaki dualarda şeytanın her zikredildiği yerde sadece ontolojik olarak bilinen soyut (mânevî) varlığın değil; insana zararlı olan maddî varlıkların da kastedildiği düşünülebilir. Bununla ilgili rivâyetlerden bazıları şunlardır: Peygamber (s.a.v.) (torunları) Hasan ve Hüseyin’e korunmaları için; “*Her (türlü) şeytandan, zehirli haşerattan ve dokunan her kötü gözden Allâh’ın eksiksiz kelimelerine (yani Kur’ân âyetlerine veya Allâh’ın isim ve sıfatlarına) sığınırım*”, duasını okurdu. Peygamber (s.a.v.): “*Babamız İbrahim, İsmail ve İshâk’a ettiği bu dua ile Allâh’a sığınır, buyurdu veya Babamız İbrahim, İsmail ve Ya’kûb’a ettiği bu dua ile Allâh’a sığınır, buyurdu*”.⁹⁷

Tâ’ûn (الطاعون): Ne zamandan beri var olduğu henüz bilinemeyen bu hastalığın nice insanın veya toplulukların ölümüne sebep olan bulaşıcı bir hastalık türüdür. İslâm’ın zuhûr ettiği yıllarda da var olduğunu ve tehlikesini en iyi şekilde hadislerden öğrendiğimiz bu hastalık hakkında çok rivâyet bulunmak-

⁹⁶ Tirmizî, “Tıb”, 11, nr. 2050; İbnü’l-Esir, *Câmi’u’l-usûl*, VII, nr. 5687.

⁹⁷ İbn Mâce, “Tıb”, 36, nr. 3525; Heysemî, *Zevâ’id*, V, 113; *Kenzü’l-‘ummâl*, X, nr. 28390.

tadır. Böyle bir hastalığın insanlar tarafından nasıl algılandığı ve bunun etrafında nasıl bir inanç şekli geliştirdikleri bir tarafa bırakılırsa Resûlüllâh'ın bulaşıcı hastalıklara ve bilhassa tâ'ûna karşı Câhiliyye insanları tarafından alınan inançla karışık majik (büyüsel) telâkkileri nasıl rasyonelleştirdiği görülecektir. Hz. Peygamber'in sadece şer'i'at açısından değil dünyevi işler bakımından da akılcı ve tutarlı yöntemler sunduğu; insanların tecrübesine bırakıldığı söylenen konuların başında zikredilen tıbbî da makul zemine oturttuğu gerçeği deontoloji ve tıp tarihçileri tarafından da ifade edilmeye değer bir husustur. Hz. Âişe, Resûlüllâh'a tâ'ûnu sordum, dedi ki; "Allâh'ın dilediğine (sizden öncekilere) gönderdiği bir azap, müminler için de rahmettir. Tâ'ûnun bulunduğu bir belde de bir kul, kendisine bu hastalığın ancak Allâh'ın takdiriyle kendisine bulacağını bilerek sabırla orada bekler ve o şahıs (ölürse) kendisine şehit sevabının misli verilir".⁹⁸ "Medine'ye ne Mesîh girer ne de tâ'ûn".⁹⁹ "Tâ'ûn her müslümanın şahadetidir".¹⁰⁰ "Mehtûn (karın ağrısından) ölen şehit, tâ'ûndan ölen şehittir".¹⁰¹

Âmir bî Sa'd b. Ebî Vakkâs, Üsâme b. Zeyd'ten duyduğu bir hadisi nakletmektedir: "Resûlüllâh, ağrıyı (وجع) zikrederek dedi ki, ricz (günah) veya azaptır o. Onunla bazı ümmetler azap gördü sonra ondan kalan kaldı. Bazen gider ve tekrar gelir. Sizler bir belde de o hastalığın olduğunu duyarsanız oraya girmeyin. Bulunduğunuz yerde zuhûr erse de kaçarak oradan çıkmayın (yani Tâ'ûn bulunan yerden kaçarak çıkmayın)".¹⁰²

Üsâme (b. Zeyd), Sa'd b. Ebî Vakkâs'a Hz. Peygamber'den bir hadis nakletti. Hz. peygamber: "Bir belde de o hastalığın olduğunu duyarsanız oraya girmeyin. Bulunduğunuz yerde olursa da kaçarak oradan çıkmayın (yani Tâ'ûn)".¹⁰³ Hadisin başka bir veçhinde Hubeyb b. Ebî Sâbit der ki, biz Medine'deydik. Kûfe'de tâ'ûn olduğunu duydum. Atâ b. Yesâr ve bazıları dediler ki: Resûlüllâh; "Sen bir belde de olursan ve o hastalık zuhur ederse oradan çıkma. Bir memlekette olduğunu duyduğunda ise oraya girmel!". Râvî sordu, bunu kimden duydun? O da Âmir b. Sa'd'tan duydum dedi. Sonra kalkıp Âmir'e gittim, soruşturdum. Yok dediler. Kardeşi İbrâhîm b. Sa'd'la karşılaştım. O da Üsâme'nin Sa'd'a hadis naklettiğini teyit etti. Üsâme'nin naklettiği hadis şöyle idi: Resûlüllâh'ı; "Bu ağrı cezadır veya azaptır ya da öncekilerin azabından kalmadır. Sizden evvelki insanlar o hastalıkla cezalandırıldılar. Siz bir belde de olursanız ve o hastalık zuhur ederse oradan çıkmayın. Bir memlekette olduğunu duyduğunuzda ise oraya girmeyin!" dediğini duydum. Hubeyb, İbrâhîm'e sordum,

⁹⁸ Buhârî, "Tıb", 31, nr. 5734; İbnü'l-Esir, Câmi'u'l-usûl, VII, nr. 5731.

⁹⁹ Buhârî, "Tıb", 30, nr. 5731.

¹⁰⁰ Buhârî, "Tıb", 30, nr. 5732.

¹⁰¹ Buhârî, "Tıb", 30, nr. 5733.

¹⁰² Buhârî, Hiyele, 13, nr. 6974; Müslim, "Selâm", V, 65, nr. 95.

¹⁰³ Buhârî, "Tıb", 30, nr. 5728, 5730, Hiyele, 13, nr. 6973; Ebû Dâvûd, Cenâiz, 10, nr. 3103. Buhârî'nin 5728 numaralı rivayetinde "kaçarak" ilavesi yoktur.

“Sen, Üsâme’nin Sa’d’a bu hadisi naklettiğini ve Sa’d’ın bunu inkâr etmediğini duydun mu? O da “evet” dedi. Âmir b. Sa’d’tan gelen rivâyet de aynı anlamdadır.

Muhammed b. Münkedir’in Üsâme’den rivayetinde ise Resûlüllâh; “Tâ’ün, İsrâil oğullarından bir tayfanın veya sizden öncekilerin üzerine gönderilmiş olan azaptır. Bir yerde Tâ’ün olduğunu duyduğunuzda oraya girmeyin. Siz oradayken meydana gelirse de oradan kaçmayın” buyurdu.¹⁰⁴

“Allâh’ım! Ümmetimin âkibetini (ölümünü) kendi yolunda yaralama (ta’n) ve tâ’ünla eyle.”¹⁰⁵ Aynı hadisin bir başka rivâyetinde Üsâme b. Şureyk: Benî Sa’lebe’de on küsur adamla Ebû Mûsâ el-Eş’arî’ye rastladık, O da bize Peygamberimizin, “Allâh’ım! Ümmetimin helâkını (fenâu) tâ’ünde eyle” dediğini nakletti.¹⁰⁶ Hz. Âişe’den gelen başka bir haise göre Resûlüllâh: “Ümmetimin helâki ancak ta’n ve tâ’ünla olacaktır”¹⁰⁷ buyurmuştur.

Enes b. Mâlik’e, Tâ’ün sorulduğunda dedi ki, “O (Resûlüllâh) dedi ki, “O, Rabbinizin rahmeti, Nebinizin ümmetinden çok sayıda ölüm vak’asının (herc) kaldırılmasını Rabbinden istemek üzere yaptığı duadır. Lâkin kabul edilmedi. Ancak şöyle dua etti: “Allâh’ım! Tâ’ün ve ölüm!” Veya “Allâh’ım! Yaralama (ta’n) ve Tâ’ün!”. Bu ibarelerin lâfız olarak eksik olduğu görülmektedir. Sebebi ise yukarıdaki hadiste belirtildiği üzere, Resûlüllâh’ın bu ümmette toplu ölümlere yol açacak olayların (herc) kaldırılması için yapacağı duanın engellenmiş olmasıdır. Ama O, ümmetine olan şefkatiyle, sadece “Allâh’ım! Ta’n ve tâ’ün” diyerek, yine de tam metin olarak dua etmemekle birlikte Tâ’ün konusunda Allâh’a yalvarmayı, muayyen kelimeleri zikrederek îmâ etmekten de kendini alamamış olmanın bir tezahürü olduğunu sanıyoruz.¹⁰⁸

İlgili hadisin *el-Câmi’u’l-usûl*’de zikredildiği yerdeki açıklamaya göre ta’n, mızrakla öldürme anlamına geldiği gibi, cinin nazar etmesine de denilir.¹⁰⁹

Ebû Mûsâ’dan bu hadisin daha dikkate değer açıklamalarla nakledildiğini de görüyoruz: Şu’be’nin anlattığına göre: “Biz Osman’ın kapısında içeriye girmek için izin bekliyorduk, Ebû Mûsâ’yı şöyle derken duydum: Resûlüllâh, “Ümmetimin helâki ta’n ve tâ’ünla olacaktır” buyurdu. Biz de, Yâ Resûlellâh! Ta’n ne demek bunu biliyoruz ama şu tâ’ün nedir? Diye sorduk. O da, “Ta’n, cin tayfasından düşmanlarınızdır. Her birinde şehitlik vardır”, buyurdu. İsnâdtaki Ziyâd (b. İlâka), bu hoşuma gitmedi ve onlarla birlikte olan kabîle

¹⁰⁴ Müslim, “Selâm”, V, 63, nr. 91, 65, nr. 94, 66, nr. 96; Tirmizî, Cenâiz, 67, nr. 1065; Muvatta, Câmi, 646, nr. 1613; İbnü’l-Esîr, Câmi’u’l-usûl, VII, nr. 5732.

¹⁰⁵ Ahmed, Müsned, V, 307, nr. 15608,

¹⁰⁶ Ahmed, Müsned, VII, 175, nr. 19765.

¹⁰⁷ Ahmed, Müsned, IX, 458, 25072.

¹⁰⁸ İbnü’l-Esîr, Câmi’u’l-usûl, VII, nr. 5735.

¹⁰⁹ İbnü’l-Esîr, Câmi’u’l-usûl, VII, nr. 5735.

reisimize sordum. O da, “Doğru söylüyor; Ebû Mûsâ bize böyle bir hadis nakletti” dedi.¹¹⁰ “Tâ’ûn, riczin (azabın, günah ve kusurun) alâmetidir. Allâh kullarından bazı insanları ona mübtelâ kılar. Bir yerde Tâ’ûn olduğunu duyduğunuzda oraya girmeyin! Siz oradayken meydana gelirse de oradan kaçmayın!” buyurdu.¹¹¹ Resûlüllâh (s.a.v.) buyuruyor ki, “Rüyamda saç başı dağınık esmer bir kadının Medine’den çıkıp Mühey’a (Mehye’a)’ya indiğini gördüm. Bunu, Medine’nin vebâsının oraya gittiği şeklinde tevil ettim”.¹¹² Kenzü’l-Ummâl’deki açıklamaya göre: Mühey’a (Mehye’a), Cuhfe’nin adıdır. Şamlıların mikât yeri olup Gadirihum oradadır. Burası havası kötü, belâ yurdu gibi bir yerdir, denilmektedir. Bir rivâyette şöyle aktarılmaktadır, “Onu (tâ’ûn) kendi hâline bırak, bulaşma. O nüksedici (karaf, vebâ) olup helâk (telef) demektir”.¹¹³ Ebû Dâvûd ve Müsned’teki rivâyetin vürûd sebebi olarak Ferve b. Musayk’ın Resûlüllâh’a: Yâ Resûlellâh! Bizim aramızda ‘ebyan’ dediğimiz; sulak ve zahire yeri olan ama vebâ’lı veya vebâsı şiddetli bir beldemiz var? Şeklindeki bir nevi sorusu zikredilmektedir. Kenzü’l-Ummâl’deki dipnot açıklamasında ‘karaf’ kelimesi مَلَاة / telef ve helâk olarak açıklanmaktadır. Ancak bu bulaşıcılar sınıfından değildir. Bu tıp bakımındandır. Havanın temizliği, insan sağlığının en önemli yardımcısıdır. Hava kirliliği ise hastalara en fazla tesir eden unsurdur.

Tahâ’u’s-sadr (طحاء الصدر): İç kararması, ümitsizlik, karamsarlık, gâmm, hüznün, keder anlamlarına gelen bir kelimedir. “Ayva yiyin. Çünkü o kalbi cilalandırır ve göğüsteki hüznü, kederi giderir”.¹¹⁴ “Ebû Muhammed! O elindeki (ayva) kalbi güçlendirir, ağız kokusunu güzelleştirir ve göğüs kirini (hüznü) iyileştirir (تنهّب)”¹¹⁵ şeklinde hadisin mânâsına uygun görüş beyan etmiştir.

Teşâ’üm, Tehayyür (التشؤم والتحير): Uğursuz sayma ve hayırlı sayma şeklinde tercüme edebileceğimiz bu iki uygulama, Câhiliyye’de oldukça ilginç ve yaygın bir inanç biçimidir. Öyle ki, irade sahibi bir insanın iradesiz ve bilgisiz bir hayvanın kendince yaptığı hareket ve uçuşuna göre niyet ettiği işten vazgeçmesi veya ona teşebbüs etmesine tesir etmektedir. Bir nevi daha bilgili ve irade sahibi olanın, bilgisiz ve iradesiz bir hayvana veya onun hareketlerine kendini ve

¹¹⁰ Ahmed, *Müsneid*, VII, 175, nr. 19764.

¹¹¹ *Müslim*, “Selâm”, 64, nr. 92; *Kenzü’l-‘ummâl*, X, nr. 28428.

¹¹² *Buhârî*, “Rü’yâ”, 41, nr. 7038, 42, nr. 7039, 43, nr. 7040; *Tirmizî*, “Rü’yâ”, 10, nr. 2290; *İbn Mâce*, “Rü’yâ”, 10, nr. 3924; *Kenzü’l-‘ummâl*, X, nr. 28440.

¹¹³ *Ebû Dâvûd*, “Tıb”, 24, nr. 3923; Ahmed, *Müsneid*, V, 339–340, nr. 15742; *Kenzü’l-‘ummâl*, X, nr. 28454.

¹¹⁴ *Kenzü’l-‘ummâl*, X, nr. 28258.

¹¹⁵ *İbn Mâce*, Et’ime, 61, nr. 3369; Ebû Kâsım Süleymân b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebir*, I-XXV, Kâhire 1980, I, 117, nr. 219; Hâkim, *Müstedrek*, V, “Tıb”, 588, nr. 8315, *Ma’rifetu’s-Sahâbe*, IV, 451–452, nr. 5645. İbn Mâce ve Hâkim rivâyetin sadece “o kalbi güçlendirir” kısmı nakledilmektedir.

iradesini mahkûm etmesi anlamına gelmektedir.

Yaratıcı ve insanlar arasındaki ilişkiye başka bir açıdan bakılırsa belki Câhiliyye’de buna önem veren birisi, “Her şey yaratıcının elinde ve onun iradesine göre oluşmuyor mu? Dağdan bir taşın yuvarlanması gibi cansız varlıkların hareketleri bile, ulu iradenin elinde değil mi? O hâlde neden bir canlı, bitki veya hayvanın hareketleri yaratıcının bilgi ve iradesinden müstağni (bağımsız) kalsın? diyebilir. Bu durumu anlamsız sayan bizlere, Câhiliyye akli veya geleceği de cevaben, “Külli iradenin yönlendirdiği bu kâinat ve varlıkların hareketleri O’nun bilgisini ve kudretini yansıtamaz mı? İşte ben aslında bu hayvanın hareketlerine değil; o hareketleri yönlendiren yüce irade ve bilgiye ulaşmak ve ona böylece danışmak istediğim için önem veriyorum” diyerek bize sorabilir.

Kendi inancı ve geleneği içinde oldukça tutarlı görülen bu davranışa göre tanrı, yeryüzünde insanlarla kendisi arasında araçlar var etmiştir. Bunlar vasıtasıyla icraatta bulunup, tasarrufunun, bilgisinin, bir şeyi nasıl takdir ve tekvin edeceğinin ipuçlarını izhar eder. Tanrı’nın ileride olacak işler için önceden bazı işaret ve îmalarda bulunması elbette beklenen bir lûtuftur. Ancak burada İslâm açısından garip olan ve reddedilen yaklaşım, bu işaret ve îma vasıtalarının tayininin, tanrı tarafından değil; insanın kendi tayini ve zannıyla belirlenmesidir. Yani insanın anlayıp yorumladığı bilgi, zannî bilgi olduğundan bunun bağlayıcılığı yoktur. Kaldı ki, Câhiliyye mantığında kişisel bilgi, tespit ve kehanetlerin bağlayıcılığı yani mutlak bilgi olarak kabul edildiğini görüyoruz. Oysa İslâm’a göre de Allâh, kullarına belli bilgi ve işaretleri verebilir. Bu rüyâ ile olduğu gibi belli ikaz, işaret, musibet gibi dış dünyamızda meydana gelen ibret vasıtaları ile ilham, keşf, fütûhât tabir edilen içe doğan bilgiler yoluyla da mümkündür. Ancak bunlar bile kat’i bilgi olmadığı için sadece şahsın kendini bağlar. Oysa İslâm dini, temelde ilmin kat’i olmasına önem verir. Bunun için de açık bir şekilde kitap ve peygamber gönderip muradını da açıkça beyan eder. Zanna ve tahmine yer bırakmamak için bilgisinin anlaşılma ve uygulanma imkânına şahit olsun diye de peygamberler göndererek bunu teyit eder. Tanrı’nın, insana inanç, ibadet ve güzel ahlâk düsturlarını bildirmesine rağmen insan kendi hayatının her aşamasında tanrısal bilgi arayışına girmiş ve bu gerekçe ile kendince o yüce bilgiye ulaşacağı vasıtalar tasavvur etmeye başlamıştır. Allâh’ın gönderdiği bilgilerin dışında kalan hayatını da kesin bilgiye dayandırma ihtiyacı, insanın bazen hurafe ve bid’at icat etmesine vasıta olmaktadır. Oysa Allâh, insanlardan inanç, ibadet ve güzel ahlâkın temelleri dışında kendi akli ve tecrübesine göre çözüm üretmesine müsaade etmişken ve ona bu konuda irade hürriyeti vermişken, insan kendisini neden üstün bilgi, yanılmaz teşhis ve kesin sonuç almaya mecbur hissediyor? Bu ihtiyaç, insanı bazı vasıta ve vesileler icat etmek suretiyle şirke götürmüyor mu? Nitekim tarihte bunun örneklerine rastlamaktayız. Gerçi hiçbir devirde, hiçbir inançta ve kutsal kitapta insanın isteyecek ve bilerek şirke girdiğini görmek mümkün değildir. Her zaman iyi niyetli ve Allâh’ ya da Tanrı’ya ortak koşmayı planlayarak vesile ve vasıta üretmemiş-

tir. Kendi ifadesiyle yüce kudrete her zaman yakın olmaya çalışmış, bu sebeple vasıta ve vesileler icat etmiştir. Ne var ki Tanrı, insanın kendisine yakın olmayı, her zaman O'ndan yanılmaz ve kesin bilgi desteğine sahip olmayı dileyerek ürettiği yöntemleri sapkınlık saymış olup aracı vasıtalar icat etmesini ise şirk olarak beyan edip kabul etmemiştir. Konunun felsefi teolojik tartışmasına girmeden şunu söylemek mümkündür: İnsan her hâlükârda hayatında daha güçlü olmak istiyor. Bu gücün yollarından birisi de doğru, kesin ve yanılmaz bilgidir. Bu nitelikteki bilgi ise ancak Tanrı'da vardır. Onu elde etmenin çarelerine başvurulmuş ve insanoğlu kendisine göre bazı vasıta ve yöntemler icat etmiştir.

Câhiliyye Araplarında yerleşmiş geleneksel bilgi vasıtalarından biri de 'uğurlu' ve 'uğursuz' sayılan, varlık, kişi, hâl ve hareketlerdir. Bu işaretler yer-yüzü varlıkları üzerine bina edildiği gibi gökyüzü cisimlerinin hâl ve hareketlerine de dayandırılmaktadır. İşte böylece nücûm ilmi geliştirilmiştir. Bazı rakamlar, sayılar, harfler, kelimeler, bitkiler, mineral ve madenler hakkında da bazı inançlar oluşturulmuştur. Belki en eski madencilik, hayvancılık, ziraat, simya, kimya ve eczacılığın ilkel kökenlerini bu türlü inançlar oluşturmaktadır. Elbette diğer zannî bilgi vasıtaları tarihin her aşamasında ve bütün kültürlerde bir şekilde olagelmıştır. Her ne kadar bilgi vasıtaları çok olsa da, verdiği bilginin kesinliği tartışılmaktadır. Unutulmaması gereken bir şey var ki, o da insanın kendi bilgisiyle yetinmediği; daha üstün olandan, başka birisinden hatta Tanrı'dan bilgi alma ihtiyacı içinde olmasıdır. İnsanın bu ihtiyacı, doğal veya fitri olarak taşıması, kendi bilgisinin her şey için yeterli olmadığını; kendi dışında üstün bir akla ve bilgiye muhtaç olduğunu göstermesi, eski inançların değerlendirilmesi için önem arz etmektedir.

Hız. Peygamber'in kesin olarak reddettiği; aksine bir rivayetin yani cevâzına dair bir hadisin vârid olmadığı konulardan birisi de uğursuzluk inancıdır. Konu ile ilgili rivayetler, uğursuzluk yanında bulaşıcılık, ölünün ruhunu temsil ettiğine inanılan bir tür kuş veya baykuş (hâme), safer, nev' ve gûl inançlarını da birlikte batıl saymıştır. Bu yüzden hepsi aynı rivayette zikredilmiş ve aynı katiyette yasaklanmıştır. Buna dair rivayetlerin bir kaçını zikredip kaynaklarını vereceğiz.

"Bulaşıcılık ve uğursuzluk (tıyara) inancı yoktur. Uğursuzluk (şu'm) üç şeyde, kadında, evde ve hayvandadır".¹¹⁶

"Tıyara yok. Onun en hayırlısı fe'dir". Oradakiler, fal (الفأل) nedir? Dediler. Resûlüllâh da, "Birinizin duyduğu salih (iyi) kelimedir", dedi.¹¹⁷

"Fe'l mürseldir, hapsırma âdil bir şâhittir".¹¹⁸

¹¹⁶ Buhârî, "Tıb", 43, nr. 5753; Müslim, "Selâm", V, 79, nr. 114.

¹¹⁷ Buhârî, "Tıb", 43, nr. 5754, Müslim, "Selâm", V, 77, nr. 109.

¹¹⁸ Kenzü'l-'ummâl, X, nr. 28581.

Fe'l, bir adam hasta olup diğerinin de bunu duyunca: 'yâ sâlim' diye seslenmesine, bir şey arayan bir adam var da başkası da bunu duymuşsa: 'yâ vâcid (bulan)' demesine fe'l denilir. Böyle bir durumda, şununla fe'l yaptı, denilir. Bir hadiste Peygamberimizin fe'li (Türkçe ifadesiyle falı) sevdiği ama tıyarayı kötü gördüğü¹¹⁹ nakledilir.

"Resûlüllâh birisinden hoşuna giden bir kelime duyarsa o kişiye, "Falını ağzından aldık", derdi.¹²⁰ "Bulaşıcılık, uğursuzluk, safer ve hâme yoktur".¹²¹ "Bulaşıcılık yoktur, baykuş (hâme) yoktur, yıldız batması-doğması (nev') yoktur, safer ayı inancı (safer) yoktur".¹²²

"İmam Mâlik'e, hadiste geçen 'سفر'ın ne demek olduğu soruldu. O da, "Câhiliyye insanları Safer (ayını) helâl sayardı (haram aylardan değildi). Ama onlar bunu bir sene helâl bir sene haram saymak yoluna gittiler. Bunun üzerine Resûlüllâh da 'lâ Safera' buyurdu", dedi.¹²³

"İbn Râşid Muhammed b. Musaffâ'ya 'hâme (الهامة)' nedir diye sorulmuş. O da, Câhiliyye'de insanlar, hiçbir insan, kabrinden hâme çıkmadan ne ölür ne de defnedilir" diye inanırdı, diye cevap vermiştir. Safer hakkında da, "Duyduğum kadarıyla Câhiliyye ehli Safer'i uğursuzluk olarak kabul ederdi. Şöyle derlerdi: O (safer) karında olan bir tür ağrıdır. Bazıları bunun bulaşıcı olduğunu söyler, demiştir"¹²⁴.

"İbn Cüreyc: Atâ'ya, hâme nedir diye sordum. O da, "Hâme hakkında insanlar, insanların hâmesine feryat eden, bağırان hâme'dir, derler. O insan hâmesi değil; hayvandır".¹²⁵

Hâme inanışının, baykuşun veya ötmesinin uğursuzluk olduğu gibi, baykuşun uğradığı kabileden daha önce ölmüş olanın ruhunu taşıdığı şeklindeki bir itikat olduğuna dair anlatımlar da vardır. Ayrıca intikâmı alınmamış ölünün ruhunun uçup giden ve kaybolan kuşuna da hâme denilirdi.

Nev' (النوء) ise Arap inancında batıda batmak üzere olan bir yıldızın doğuda mukabili doğar ve bu olay belli gün aralıklarında vuku bulur. Buna dayalı olarak geliştirilen inanca da bu isim verilirdi. Safer terimi Arap aylarından birisi-

¹¹⁹ Buhârî, "Tıb", 43, 44, nr. 5754, 5756.

¹²⁰ Ebû Dâvûd, "Tıb", 24, nr. 3917.

¹²¹ Müslim, "Selâm", V, 72, nr. 101; İbn Mâce, "Tıb", 43, nr. 3539; Kenzü'l-'ummâl, X, nr. 28603. Bir yönüyle geleneksel Arap Tıbbını da ilgilendiren ama inanç ve i'tikad şekline bürünmüş uygulamalarla ilgili aynı rivayetin farklı tarikleri için bkz. Müslim, "Selâm", V, 72-79, nr. 100-112.

¹²² Müslim, "Selâm", V, 75, nr. 105; Ebû Dâvûd, "Tıb", 24, nr. 3912; Kenzü'l-'ummâl, X, nr. 28598, 28603.

¹²³ Ebû Dâvûd, "Tıb", 24, nr. 3914.

¹²⁴ Ebû Dâvûd, "Tıb", 24, nr. 3915, 3918.

¹²⁵ Ebû Dâvûd, "Tıb", 24, nr. 3918.

nin adı olmakla birlikte bu aya bağlı olarak geliştirilmiş itikat da vardır.¹²⁶

En-Nihâye'de belirtildiğine göre, nev', çoğulu envâ', 28 menzilesi olan bir şeydir. Ay her gün bu menzilelerden birine yerleşir. "وَالْقَمَرُ مُتَزَلٌّ" ¹²⁷ âyeti bunu ifade etmektedir. Batıda 13 gece menzilesi, fecrin doğuşuyla birlikte düşer. Diğeri bunun mukabili olarak aynı vakitte doğuda doğar. Bu menzileler yani envâ'ın deverânı, yıl bitince tamamlanmış olur. Araplara göre bir menzilenin inmesi ile mukabili (rakibi)nin doğuşu sırasında yağmur olur. Yani yağmurun yağmasını buna nispet ederek derlerdi ki, "Şu nev' vesilesiyle yağmura kavuştuk". Ancak Peygamberimiz bu envâ' inancını, Araplar yağmuru ona dayandırdıkları için kerih görmüştür. Kaldı ki yağmurun yağması Allâh'ın fiillerindendir. "Biz bu nev' sayesinde yağmura kavuştuk" denilmekle o vakit (zaman) kastedilirdi. O vakit de "Fılanın nev'idir" denilirdi. Eğer bu caiz olsaydı, Allâh bu vakitlerde yağmur yağdırmak konusundaki kanununu mutlaka icra ederdi"¹²⁸.

Bu konu ile alâkalı birkaç rivâyet şöyledir: "Hastalığın bulaşması (العدوى), tyara, gûl ve safer yoktur".¹²⁹ "Ğavl (ğûl, الغول) yoktur".¹³⁰

Bu kelimelerden bazılarını sahabî râvî Câbir b. Abdullâh açıklamış ve safer, batn (karın) demektir, buna da karındaki canlı (دواب البطن) derler, demiştir. Aynı sahabî gûl için bir açıklama getirmemiştir. Ancak hadisin tâbi'in râvisi olan Ebû'z-Zübeyr; "Ğûl, tağavvul edilen şeydir", şeklinde tefsir etmiştir.¹³¹

"Ğûl, gaylândan biridir. Bu da cin ve şeytan tayfasının bir türüdür. Araplar, ğûl'ün çölde insanlara görüldüğünü renkten renge, şekilden şekle girip tanınması müşkül bir varlık olduğunu iddia eder. Yani ğûl, çift sûretlidir. Araplara göre ğûl insanı yolundan saptırıp helâk eder¹³². Bunu da Hz. Peygamber yasakladı ve batıl ilan etti.

Câhiliyye'de uğursuz sayılıp insanların başına sağlık problemleri dâhil ol-

¹²⁶ Bu inanç biçimi Türklere de sirayet etmiş gibidir. Meselâ Elaziğ yöresinde duyduğumuza göre her yıl Safer ayının ikinci haftasında bütün varlıkların bir yıllık kaderinin yazılıp tayin edildiğine inanılmaktadır.

Yahya Mustafa Keskin'den duyduğumuza göre; Karadeniz bölgesinde yağmur duasına çıkıldığında veya sis kovma geleneğinde çocuk kaflesi evleri dolaşır, kaymak v.s. de toplanır. Bir yere misafir olan çocuklara burada köyden toplanan malzeme ile tatlı yapıp yedirilir. Bu esnada çocukların her biri gelecek günleri kendi adlarına paylaşırlar ve "Kimin gününde yağmur yağacak" veya "Kimin gününde sis dağılıp güneş çıkacak" diye gün tutarlardı, şeklindeki anlatımla zamanları kişilere göre paylaşma veya paylaşırma geleneği benzerlik içermektedir.

¹²⁷ *Yâsin*, 36/39.

¹²⁸ İbnü'l-Esir, *en-Nihâye*, V, 122

¹²⁹ *Müslim*, "Selâm", V, 75, nr. 106-107.

¹³⁰ *Ebû Dâvûd*, "Tıb", 24, nr. 3913.

¹³¹ *Müslim*, "Selâm", V, 76, nr. 108.

¹³² *Müslim*, "Selâm", V, 75-76, nr. 106-108 ve Nevevî Şerhi.

mak üzere çeşitli belalar açtığına inanılan şeyler de aynı şekilde yasak edilmiştir.

Tıyara (الطيرة): Ümmü Kürz'den nakledilen bir hadiste “*Kuşu yuvasında bırakın*” denilmektedir.¹³³ Aşağıda Ebû Dâvûd Sicistânî'den aktaracağımız hadiste vurgulanmak istenen, Câhiliyye âdet ve inançlarına göre bir kişi bir işe teşebbüs edeceğinde, o işin kendisi için hayırlı uğurlu olup olmadığını önceden kestirmek için gökyüzünde süzülen veya yuvasına girmiş bir kuş bulur ve onu ürkütürdü. Bu uygulamaya ‘tıyara’ denilirdi. Eğer kuş sağ tarafa doğru uçarsa kişi, düşündüğü işin hayırlı uğurlu netice vereceğine inanıp icraata koyulur, kuş sol tarafa doğru uçarsa vazgeçerdi. Bunun için Resûlüllâh, bağırıp çağırarak hayvanları ürkütmeyin, Allâh'ın takdir ettiği yerlerinde bırakın. Çünkü onların ne zararı ne de faydası vardır. Yani onların nereye konduğu ve ne tarafa uçtuğu, kuşların bilinçli ve belli işaretleri vermek maksadıyla yaptıkları hareketler değildir, demek istemiştir. *Kenzü'l-ummâl*'deki diğer birçok tabir hakkındaki izahlarda olduğu gibi buradaki açıklamalar da *en-Nihaye*'den alınmıştır.¹³⁴

Bu ve benzeri uygulamaların diğer adı da ‘teşâüm’ yani uğursuz sayma inancıdır. Mukabiline de ‘tahayyur’ denilir. Bu da hayırlı sayma inancı demektir. Burada kullanılan hayvan sadece kuş olmak zorunda değil; geyik, ceylan v.s. de olabilir.

Hadislerde ‘tıyara’ kelimesinin yerine ‘teşâüm’ tabirinin de kullanıldığı görülmektedir. “*Tıyara şirktir*”,¹³⁵ hadisindeki ‘tetayyur, tıyara’, bir şeyi uğursuz saymak mânâsındadır. “*Tehhayyur, hıyara*” ise hayırlı saymak demektir. Tetayyur, kuş ve geyik gibi hayvanlardan uğurlu uğursuz neticeler çıkarmaktır. Bu inancın başka kelimelerle ifade edildiği de olur. Misâl ‘Sânih’, uğurlu, ‘Bârih’ de uğursuz meş’ûm anlamına gelir. Böylece Câhiliyye Arapları amaçlarından buna göre vazgeçerlerdi ki, din bunu yasaklamıştır. Çünkü bu faydalı olanı elde etmede zararlı olanı uzaklaştırmada hiçbir tesire sahip değildir. Başka bir rivâyet, ‘iyâfe (العيافة), tıyara ve tark (الطرق) şirk (cibt (الجبث)) tendir”,¹³⁶ şeklinde gelmektedir.

Kenzü'l-ummâl'deki açıklamaya göre iyâfe, kuşun uzaklaştırılması, kovanması, ürkütülmesi ve onların isimleriyle, sesleriyle veya gidiş güzergâhıyla fal bakmaktır. Bu inanç şekli Arapların yaygın âdetlerinden olup şiiirlerinde de çokça zikredilir. Bu kelime öngörme ve zannetme anlamlarına da gelir. Cibt kelimesi ise put, kâhin, sihirbaz v.s. için kullanılır”.¹³⁷

¹³³ *Kenzü'l-ummâl*, X, nr. 28554.

¹³⁴ Bkz. İbnü'l-Esir, *en-Nihâye*, III, 152.

¹³⁵ *Kenzü'l-ummâl*, X, nr. 28556.

¹³⁶ *Ebû Dâvûd*, “Tıb”, 23, nr. 3907; *Kenzü'l-ummâl*, X, nr. 28562.

¹³⁷ *Kenzü'l-ummâl*, X, nr. 28581.

“Resûlüllâh hiçbir şeyden uğurlu uğursuz neticesi çıkarmazdı. Bir memur görevlendirdiğinde adını sorardı. Görevlinin ismi hoşuna giderse bundan dolayı ferahlardı ve mutluluğu yüzünden belli olurdu. Yok, eğer görevlinin adından hoşlanmamışsa o da mimiklerine yansırı. Seyr u sefer hâlinde bir yere varırsa o beldenin adını sorardı, hoşlandığı bir isimse bundan dolayı sevinirdi ve mutluluğu yüzüne yansırı. Eğer o yerin adı hoşuna gitmemişse yüzü asılırdı.¹³⁸

Fe'l (الفال), bir adam hasta olduğunda diğerinin de bunu duyup 'yâ sâlim' diye seslenmesi veya kayıp bir şey arayan bir adamı gören bir başkasının 'yâ vâcid (bulan)' demesidir. Böyle bir durumda, şunun ile fe'l yaptı, denilir. Bir hadiste Peygamberimizin fe'li (Türkçe ifadesiyle falı) sevdiği ama tıyara'yı kötü gördüğü şu ifadelerle nakledilir. “Kuraşi der ki, “Resûlüllâh'a ‘Tıyara’yı sordum. O da, “*En güzeli, Müslüman'ı niyetinden (kararından) vazgeçirmeyen fe'ldir. Biriniz hoşlanmadığı bir şey görürse, “Allâh'ım! İyilikleri ancak sen yarattırsın. Kötülükleri de sadece sen uzaklaştırırsın. Güç ve kudret ancak seninle mümkündür*”, diye dua etsin”,¹³⁹ buyurdular.

Bir diğer hadiste Resûlüllâh: “*Iyâfe, tark ve tıyara şirk (cibt) tendir*”.¹⁴⁰ ‘Tark’, özellikle Arap kadınları tarafından çakıl taşlarıyla yapılan fe'lin bir türü veya şeklidir. Buna kumda çizilen bir çizgidir diyen de olmuştur.

Uğurlu veya uğursuz saymakla ilgili temel rivâyet, bazı tariklerinde ilave veya değişik lâfızlarla birlikte şudur: “şu'm (uğursuzluk) evde, kadında ve attadır”.¹⁴¹ İmam Mâlik'e, at ve evin uğursuzluğu nasıl olur diye soruldu. O da, bazı evler vardır ki onda oturanlar helâk olur. Sonra diğerleri aynı evde oturur, onlar da helâk olur. Ebû Dâvûd da Hz. Ömer'den kadınla ilgili olarak, evdeki hasır, doğurmayan kadından daha hayırlıdır” şeklinde bir söz nakleder.¹⁴²

Enes b. Mâlik'in duyduğuna göre bir adam gelip Resûlüllâh'a, “Yâ Resûlüllâh! Biz bir evde kaldık, orada aile fertlerimiz ve mallarımız çöktü. Baş-

¹³⁸ Ebû Dâvûd, “Tıb”, 24, nr. 3920.

¹³⁹ Ebû Dâvûd, “Tıb”, 24, nr. 3919.

¹⁴⁰ Kenzü'l-'ummâl, X, nr. 28567.

¹⁴¹ Müslim, “Selâm”, V, 79, nr. 113; Ebû Dâvûd, “Tıb”, 24, nr. 3922; Kenzü'l-'ummâl, X, nr. 28558–28559. Şu'm hakkındaki rivâyetlerin muhtelif vecihleri için bkz. Müslim, “Selâm”, V, 79–81, nr. 113–119.

¹⁴² Ebû Dâvûd, “Tıb”, 24, nr. 3922. Kanaatimizce Hz. Ömer, Allâh tarafından doğurma imkânı verilmemiş, özürlü kadını kastetmemiştir. Çünkü o da biliyor ki, bir mazeret Allâh'ın takdiri ile alâkalıdır. İbareden de anlaşıldığı üzere doğurma kabiliyeti ve imkânı olduğu halde kendi iradesiyle ve kararıyla veya çeşitli bahanelerle doğurmamayı tercih eden kadını kastetmiş olduğunu düşünüyoruz. Zira ibarede “doğurmayan” ifadesi yer almakta; “doğurgan olmayan” denilmemektedir. “Doğurmayan” olma hâli, kişinin şahsi kararı ve iradesiyle mukayyettir. Oysa “doğurgan olmama durumu” ise kişinin kendi elinde olmayan bir mazeret (özür) hâlidir.

ka bir eve geçtik, orada aile fertlerimiz ve mallarımız azaldı?” dedi. Resûlüllâh da, “Orayı kötülüğüyle (harap hâlde) terk edin”, dedi.¹⁴³ Bu hadisin başka bir nakline ise “Bulaşıcılık ve uğursuzluk (tıyara) inancı yoktur. Uğursuzluk (şu’ım) üç şeyde olup kadında, evde ve hayvandır”,¹⁴⁴ denilmektedir.

Üç şeyde uğursuzluk olduğuna dair rivâyetin maksadının, Câhiliyye veya o civarda yaşayan diğer din sahiplerinin inanç meselesi olduğu oysa bunun İslâm’a göre bâtil (saçma) olduğu şeklinde anlaşılması aşağıdaki rivâyetle sübut bulunmaktadır. Rivâyete göre: “Hâme, bulaşıcılık ve uğursuzluk yoktur. Şayet uğursuzluk olsaydı atta, kadında ve evde olurdu”¹⁴⁵ demek suretiyle Resûlüllâh, böyle bir şeyin muhal olduğunu belirtmiştir. Nitekim üç kere tekrarlayarak “Tıyara (uğursuzluk) şırıktır. Bizde de yok değildir. Fakat Allâh onu tevekkülle iyileştirir”,¹⁴⁶ buyurmuştur.

Uğurlu ya da uğursuzluk inancının insanî bir özellik olduğu şu rivâyetle dile getirilmektedir. “İnsanda üç özellik vardır: uğursuz sayma, zanda bulunma ve haset etme. Tayrdan kurtulmak, çıkmak ona dönmektir. Zandan kurtulmak, zannını icra etmemektir. Hasetten çıkmak ise taşkınlık, azgınlık yapmamasıdır”.¹⁴⁷

Resûlüllâh zamanında ve elbette ki öteden beri Araplarda var olduğunu bildiğimiz uğurlu veya uğursuz sayma inancının en çok hangi hususlar etrafında oluştuğunu da yine hadislerden öğrenmekteyiz. İşte bu geleneği öğrendiğimiz rivâyetlerden bir kaçını şöyle sıralayabiliriz:

“Tıyara yapan ve kendisiyle tıyara yapılan, kehânette bulunan ve kendisiyle kehânette bulunulan, sihir yapan ve kendisiyle sihir yapılan bizden değildir”.¹⁴⁸

“Yola gitmek üzere niyet edip de bir kuştan dolayı geri dönen kişi Muhammed’e indirileni inkâr etmiştir”.¹⁴⁹

“Bulaşıcılık yoktur uğursuzluk yoktur. Sâlih (inanca uygun) fe’l benim hoşuma gider. Sâlih fe’l ise güzel sözdür”.¹⁵⁰

“Bulaşıcılık yoktur, uğursuzluk yoktur, hâme yoktur. Denildi ki Yâ Resûlellâh! Uyuz bir deve var diğer bütün develeri uyuz ediyor, buna ne dersin? O da; bu gördüğünüz

¹⁴³ Ebû Dâvûd, “Tıb”, 24, nr. 3924.

¹⁴⁴ Buhârî, “Tıb”, 43, nr. 5753; Müslim, “Selâm”, V, 79, nr. 114.

¹⁴⁵ Ebû Dâvûd, “Tıb”, 24, nr. 3921.

¹⁴⁶ Ebû Dâvûd, “Tıb”, 24, nr. 3910; İbn Mâce, “Tıb”, 43, nr. 3538.

¹⁴⁷ Kenzü’l-ummâl, X, nr. 28563.

¹⁴⁸ Kenzü’l-ummâl, X, nr. 28565.

¹⁴⁹ Kenzü’l-ummâl, X, nr. 28570.

¹⁵⁰ Müslim, “Selâm”, V, 77-79, nr. 110-112; Tirmizî, Siyer, 47, nr. 1615; Ebû Dâvûd, “Tıb”, 24, nr. 3916; İbn Mâce, “Tıb”, 43, nr. 3537; Kenzü’l-ummâl, X, nr. 28597. İbn Mâce, “Tıb”, 43, nr. 3536’da ise “Resûlüllâh falı beğenir ama tıyarayı kerih görürdü” denilmektedir.

kaderdir, ilk bulaştıran kim!”¹⁵¹

“Hasta olana hastalık sağlıklı olduğu hâlde bulaştırılmamıştır.”¹⁵²

“Bulaşıcılık yoktur, uğursuzluk yoktur, baykuş (hâme) yoktur. Sahrada devenin göğüs veya karın altlarında uyuzdan bir nokta olduğunu görmediniz mi? Oysa daha önce yoktu; ilk defa oldu. İlk olanı kim bulaştırmıştır acaba!”¹⁵³

Ebû Hureyre’den menkûldür ki, bir bedevi Resûlüllâh’a geldi ve Yâ Resûlellâh! İlk ortaya çıkan uyuz, devenin dudağında veya kuyruk sokumunda olur. Bu illet sonra devenin bütün vücuduna dağılır dedi. Resûlüllâh da; “İlk bulaştıran nedir? Bulaşıcılık yoktur, baykuş (hâme) yoktur, safer yoktur. Allâh her canlıyı yaratıp hayatını, başına gelecekleri (musibetleri, hastalıkları, belâları) ve rızkını da takdir etmiştir”,¹⁵⁴ buyurdu.

Uzre (الذرة): (bademcik): Boğaz ağrısı olup kandan oluşur. “Bu sülûkle çocuklarınıza niye eziyet ediyorsunuz? Size ûd-i hindî’yi öneririm. Onda yedi şeye şifâ vardır. Zâtu’l-cenb bunlardan biridir.¹⁵⁵ Bademcik iltihabı (uzre) için buruna çekilir. Zâtu’l-cenb için de ağıza damlatılır”.¹⁵⁶ Zührî dedi ki; bu hastalıklardan ikisini bize açıkladı ama beş tanesini beyan etmedi. Süfyân, Alâk kelimesini, parmakla damağı oğmak (tahnik), parmakla üst damağı kaldırmak şeklinde açıklamıştır. Yûnus da el-Üdu’l-Hindî ile Kust’un kastedildiğini söylemiştir. Bu kelime ‘gâf’ veya ‘kef’ harfiyle ifade edilebilir. Arapçada bunun misâlleri çoktur. Başka bir rivâyette “Size ûd-i hindî’yi öneririm. Onda yedi şeye şifâ vardır. Zâtu’l-cenb bunlardan biridir.”¹⁵⁷ Bademcik iltihabı (uzre) için buruna çekilir.

¹⁵¹ Buhârî, “Tıb”, 54, nr. 5770; Müslim, “Selâm”, V, 72–73, nr. 100–103; Ebû Dâvûd, “Tıb”, 24, nr. 3911; İbn Mâce, “Tıb”, 43, nr. 3540; Kenzü’l-‘ummâl, X, nr. 28599. Rivayetler arasında lâfız ve hareke farkları mevcuttur. Buna göre tercümelerinde değişiklik söz konusu olabilir.

¹⁵² Buhârî, “Tıb”, 54, nr. 5771, 5774; Müslim, “Selâm”, V, 75, nr. 104; İbn Mâce, “Tıb”, 43, nr. 3541; Ahmed, Müsned, III, 373, nr. 9274.

¹⁵³ Kenzü’l-‘ummâl, X, nr. 28612.

¹⁵⁴ Tirmizî, Kader, 9, nr. 2143; Kenzü’l-‘ummâl, X, nr. 28629.

¹⁵⁵ Buhârî, “Tıb”, 23, nr. 5715 ve 26, nr. 5718 ve Müslim, “Selâm”, V, 60–61, nr. 86’daki rivâyetler, Ümmü Kays’ın, Uzre (boğaz iltihabı) sebebiyle sıkıp ağzını yüzünü kanattığı çocuğunu Resûlüllâh’a götürmesi şeklindeki vürûd sebebiyle birlikte zikredilmektedir. Ancak rivâyetin devamı verilmemektedir. Rivâyetin dışında bir açıklama ile el-Üdu’l-Hindî ile kastedilenin “Küst yani Gust” olduğu beyan edilmektedir.

¹⁵⁶ Buhârî, “Tıb”, 21, nr. 5713; Müslim, “Selâm”, V, 59–60, nr. 85; Ebû Dâvûd, “Tıb”, 13, nr. 3877; İbnü’l-Esir, Câmi’u’l-usûl, VII, nr. 5647. Ebû Dâvûd’un açıklamasına göre “el-Üdu’l-Hindî, el-Üdu’l-Gust”tur.

¹⁵⁷ Buhârî, “Tıb”, 23, nr. 5715 ve 26, nr. 5718 ve Müslim, “Selâm”, V, 60–61, nr. 86’daki rivâyetler, Ümmü Kays’ın, Uzre (boğaz iltihabı) sebebiyle sıkıp ağzını yüzünü kanattığı çocuğunu Resûlüllâh’a götürmesi şeklindeki vürûd sebebiyle birlikte zikredilmektedir. Ancak rivâyetin devamı verilmemektedir. Rivâyetin dışında bir açıklama ile el-Üdu’l-Hindî ile kastedilenin “Küst yani Gust” olduğu beyan edilmektedir.

Zâtu'l-cenb için de ağza damlatılır"¹⁵⁸ buyrulmaktadır.

Ümmü Meldem (ام ملدم): (bkz. sıtma):¹⁵⁹

Ümmü Sıbyân (ام صبيان): (bkz. sar'a):¹⁶⁰

Üsr, İhtisâbü'l-bevl/İdrar zoru (الأسر، إحتصاب البول): Ebû'd-Derdâ'dan rivayete göre: kendisine babası üsr denilen idrar tutulması şeklindeki hastalığa maruz kalan birisi geldi. Ebû Derdâ da Resûlüllâh'tan duyduğu bir rukyeyi ona öğretti. Buna göre Resûlüllâh şöyle buyurmuştur: "Bir şeyden şikâyeti olan şöyle desin: Ey semâda olan Rabbimiz! İsm'in yücedir. Yerde ve gökteki işler senin işindir. Semâya rahmet ettiğin gibi yeryüzüne de rahmetini ver. Bizim günahlarımızı (hûb) ve hatalarımızı bağışla. Sen temizlerin (tayyibîn) Rabbisin. Şifândan şifâ, bu ağrıya rahmetinden rahmet inzâl et, indir",¹⁶¹ derse kişi kurtulur. Ebû'd-Derdâ, gelen adama bununla rukye yapmasını emretti. Adam rukyeyi yaptı ve babası kurtuldu. Bazı rivayetlerde "Ebû'-Derdâ'ya bir adamın geldiği" bilgisi yer almamaktadır.¹⁶²

Hûb (الخوب), Arapça 'ism' yani günah manasındadır. Hicazlılar zamme ile Temimliler ise fetha ile okurlar. "Tekaddese" ism-i şerîfinin mânâsı ise 'tetahhera' yani temiz oldu anlamındadır. Bu anlam ayrıntısının sağlıklıla ilgili olması manidardır. Şifâ dileği için Allâh'ın "Tekaddes" ismiyle dua ediliyor olması yanında sağlığın esasının temizlik olduğuna işaret vardır.

Genel mânâda temizlik ise hem maddî (necâset ve habâset) hem de manevî olarak günah ve kusurlardan arınmak anlamı taşımaktadır. Öyle anlaşıyor ki, İslâm tıp anlayışında günah ve hatalar da hastalık sebebi olup; bağışlanması için yani günahlardan dolayı hasta olmamak ve helâk olmamak için Allâh'tan affının (rahmetinin) istenmesi hem ubudiyet (ibâdet) hem ahlâk hem de itikâd açısından değer ifade etmektedir. Nitekim temizliğin imanla irtibatlandırılması, birçok temizlik uygulamasının ibadet olarak farz kılınması ve bazı ibadetlerin de sağlık için en uygun hareket ve davranış biçiminden oluşması, İslâm nassında (İlâhî ve Nebvî kanunlarda) gereklilik (vücûb) ifade ediyor olması, sağlık konusunun itikâdî, amelî ve ahlâkî derinliğe sahip olduğunu göstermektedir.

Kur'ân ve Sünnet'te tıp veya sağlık kadar çok detaylı olarak genişlemesine

¹⁵⁸ Buhârî, "Tıb", 21, nr. 5713; Müslim, "Selâm", V, 59-60, nr. 85; Ebû Dâvûd, "Tıb", 13, nr. 3877; İbnü'l-Esir, Câmi'u'l-usûl, VII, nr. 5647; Kenzü'l-'ummâl, X, nr. 28166; Ebû Dâvûd'un açıklamasına göre "el-Üdu'l-Hindî, el-Üdu'l-Gust"tur.

¹⁵⁹ Sıtma hastalığına "Ümmü Meldem" denildiğine dair bir hadise ulaşamadık. Ama bir hastalık adı olarak geçmesinden olayı, belki geniş imkânlarda araştırılınca hakkında bir rivâyete rastlanabilir düşüncesiyle buraya kaydettik.

¹⁶⁰ Bu ismin Arapların sar'a hastalığına verdiği bir ad olup zikredildiği bir hadise rastlamadık.

¹⁶¹ Ebû Dâvûd, "Tıb", 19, nr. 3892; Hâkim, Müstedrek, I, 663, nr. 1312, V, 308-309, nr. 7587.

¹⁶² İbnü'l-Esir, Câmi'u'l-usûl, VII, nr. 5717.

ve derinlemesine (yatay ve dikey) yer eden başka bir dünyevi mesele, şu anda aklımıza gelmemektedir. Ama ne yazık ki bu konu bile aşırılıklara feda edilmiş durumdadır. Ya tamamen vahiy ürünü sayılarak tartışmasız kutsallık kazandırılmış veya ilâhî, nebevî tasarrufu ve tesiri yok sayıp; tamamen Arap Câhiliyye geleneklerine indirgenmiş bir hâlde bırakılmıştır. Böylece sağlık kuralları ile dinin taharet ve ibadet anlayışı ciddi olarak incelenememiştir.

Diğer taraftan Allâh'tan 'rahmet', günahların affı için dilenir. Oysa şifâ âyetleri yanında birçok hadiste olduğu gibi şifâ için rahmet dilenmesi ya da şifâ, âfiyet ile birlikte rahmet tabirinin zikredilmesi, rahmet kavramının hem gûnahtan hem de hastalıktan kurtulmak itibarıyla geleneksel anlam ve yorumdan daha derinlemesine incelenmesini gerektirmektedir.

Üzün (الآذن): Enes b. Mâlik'ten bildirilen bir hadise göre: Resûlüllâh, ensardan bir hane halkına haşerât zehirlemesi (Hume) ve kulak ağrısı (Üzün) için rukye yaptırmalarına izin verdi. Enes dedi ki, Resûlüllâh sağ iken kendime zâtu'l-cenbten dolayı dağlama (key) yaptırmıştım. Bunu da Ebû Talha ve Enes b. Nadr ile Zeyd b. Sâbit de görmüşlerdi, bana dağlamayı Ebû Talha yapmıştı".¹⁶³

Va'k (الوعك): Resûlüllâh'ın hane halkından birileri (va'k) sıtma olursa, malananmış hamurdan çorba yapılmasını emrederdi, yapıldı ve yemelerini emrederdi. Onlar da çorbayı yudumlardı. Derdi ki, "Bu, hüznü kişinin kalbini kuvvetlendirir, sakîm (hasta) kişinin kalbinden pası giderir. Aynen sizden birinin su ile yüzündeki kiri temizlemesi gibi".¹⁶⁴

Diğer bir rivâyette "Resûlüllâh, kendisinde va'k olan birisini ziyarete gitmişti. Ona: "Sana müjde vereyim mi? Allâh buyuruyor ki, "O (va'k) benim ateşimdir. Onu, günahkâr kulumun cehennem azabından payına karşılık olsun diye musallat ederim", buyurdu."¹⁶⁵

Vadah (الروضح): Baras hastalığı olarak da bilinen ve ciltte meydana gelen beyaz leke hastalığı, abraşlıktır. İlgili rivâyet şöyledir: "Çarşamba veya cumartesi günü hacâmat olan kişi cildinde abraşlık görürse, (başkasını değil) kendisini kusurlu bulsun".¹⁶⁶

Vagrâu's-sadr (وغراء الصدر): Bu rahatsızlığın adının geçtiği hadis şöyledir: "Aç karna ayva yiye. Çünkü o göğüsteki harareti (yanmayı) giderir".¹⁶⁷

Vebâ (الوباء): Bu kelime ta'n anlamında olup yaralamak mânâsına gelir. Şam'da ve Kûfe'de vebâ hastalığının zuhurundan bahseden hadislerle göre bu

¹⁶³ Buhârî, "Tıb", 26, nr. 5719-5721. İbnü'l-Esîr, Câmi'u'l-usûl, VII, nr. 5697.

¹⁶⁴ Tirmizî, "Tıb", 3, nr. 2039; İbnü'l-Esîr, Câmi'u'l-usûl, VII, nr. 5657.

¹⁶⁵ Tirmizî, "Tıb", 35, nr. 2088.

¹⁶⁶ Kenzü'l-'ummâl, X, nr. 28116.

¹⁶⁷ Kenzü'l-'ummâl, X, 28259.

hastalığın Tâ'ûn'dan farklı olup olmadığı kesin olarak anlaşılamamaktadır.¹⁶⁸

Bazı hastalıklar, ruhani varlıklarla veya uğurlu uğursuz sayılan şeylerle ya da kişinin işlediği bir hatadan dolayı maruz kaldığı bir musibetle irtibatlandırılırken bazıları da maddî veya haricî sebeplere bağlı olarak tanımlanmaktadır. Meselâ, hume, nemle, ledğa, ayn, nefes v.s. haricî bir sebebe veya varlığa dayandırılan hastalık türlerindendir. Vebâ hakkındaki hadislerden bir tanesi, fiilen yaşanmış bir hâdise ile birlikte nakledilenidir. Bu vaka İbn Abbâs'tan gelen şekliyle Hz. Ömer'in Şam seferinde meydana gelmiştir. Ömer b. Hattâb Şam yolculuğuna çıktı 'Serg'¹⁶⁹ denilen yere geldiğinde oranın garnizon komutanı olan Ebû Ubeyde b. Cerrâh ve kurmayları Hz. Ömer'i karşıladılar. Ömer'e Şam'da vebâ olduğunu bildirdiler. İbn Abbâs'a göre Ömer: "bana ilk muhacirleri çağır", dedi. Ben de çağırdım, onlarla istişare etti ve onlara Şam'da veba olduğunu söyledi. Onlar da çelişkili görüş bildirdiler. Bir kısmı Ömer'e, sen şayet bir maksatla yola çıkmışsan geri *dönmeni tavsiye etmeyiz*. Diğerleri ise, seninle birlikte azıcık insan ve ashab-ı resûl kaldı. Bunları da kalkıp vebânın içine sokma, dediler. Ömer onlara, yanımdan gidin, dedi ve "bana Ensar'ı çağır" dedi. Çağırdım. Onlarla da aynı şekilde mütalaalarda bulundu. Ensar da muhacirler gibi davrandı ve görüş beyanında ihtilafa düştüler. Onlara da, "gidin yanımdan" dedi. Ömer, Fetih günü muhacirlerinden Kureyş ulularından burada yaşayanları çağır" dedi. Bu defa onları çağırdım. Onlarla da müzakere de bulundu ama onlardan iki kişi bile birbirleriyle ihtilaf etmedi. Oybirligiyle "insanları geri götürmeni tavsiye ederiz. Onları şu vebânın içine sokma" dediler. Ömer insanlara seslendi; "bu tümsekte sabahlayacağım, siz de sabaha kadar bekleyin" dedi. Ebû Ubeyde b. Cerrâh: Allâh'ın takdirinden mi kaçırıyorsunuz? Dedi. Ömer de ona: Ey Ebâ Ubeyde! Şu söylediğini başkası söyleseydi var ya? Yani Ebû Ubeyde'nin muhalefetini beğenmedi. Ömer (şimdi lâf mı bu) "Evet, Allâh'ın kaderinden yine Allâh'ın kaderine kaçıyorum. Yahu Ebâ Ubeyde! (İnsanı bir tarafa bırak) senin bir deven olsa ve bir tarafı otlak diğer tarafı kurak iki vadinin tam ortasındasın. Otlak kısımda gütmüş olsan bu Allâh'ın takdiriyle değil mi veya kurak yerde otlatsan bu da Allâh'ın takdiriyle değil mi? Dedi. O arada ihtiyaç gidermek için ayrılmış olan Abdurrahmân b. Avf geldi ve: bakın bu konuda bende ilim (hadis) var, diyerek hadisi nakletti. Resûlüllâh'ı şöyle derken duydum: "O hastalığın bir yerde olduğunu duyarsanız oraya girmeyin! Eğer bulunduğunuz yerde zuhûr ederse kaçmak için oradan çıkmayın!". Bunu duyunca Ömer, Allâh'a hamd etti ve geri döndü. Rivâyetin değişik tarihleri vardır.¹⁷⁰

¹⁶⁸ Şâm ve Kûfe'deki vebâ hastalıkları hakkında bkz. *Buhârî*, "Tıb", 30, nr. 5729-5730; *Müslim*, "Selâm", V, 66-71, nr. 96-99.

¹⁶⁹ Şam diyârı tarafında, Meğîse ve Tebûk arasında bir yer adı.

¹⁷⁰ *Buhârî*, "Tıb", 30, nr. 5729; *Müslim*, "Selâm", V, 67-71, nr. 97, 99; *Muvatta*, *Câmi*', 645-646, nr. 1612, 647, nr. 1614-1616; *İbnü'l-Esir*, *Câmi'ü'l-'usûl*, VII, nr. 5730.

Verem (الورم): Verem adının geçtiği bir rivâyet Ali (r.a.) tarafından nakledilmektedir. Buna göre, Hz. Ali: “Resûlüllâh’la birlikte sırtında verem olan Ensar’dan birini ziyarette gittik. Resûlüllâh ona baktı ve şöyle buyurdu: “*Bu irindir (Midde, iltihaptır) çıkarın gitsin*” deyince o da onu deşti ve Resûlüllâh da bunu gördü,¹⁷¹ demektedir.

Vesab (الوصب): Devamlı ve ısrarlı ağrı veya ağrıların devamlı olanına verilen isimdir. Allâh’ın Resûlü buyuruyor ki: “Kuru üzüm ne güzel yiyecek, siniri kuvvetlendirir, devamlı ağrıları (vesabı) dindirir, ağız kokusunu güzelleştirir, balgamı yok eder ve rengi berraklaştırır”.¹⁷²

Zâtü’l-cenb (ذات الجنب): Buna Cünâb da denilir. Bu hastalık adının zikredildiği birkaç rivâyet şöyledir: Zeyd b. Erkam anlatıyor, “Resûlüllâh bize zâtü’l-cenb tedavisi için el-kustu’l-bahrî ve zeyt (zeytinyağı) önerdi”.¹⁷³ “Nebî (s.a.v.) bize zâtü’l-cenb için zeytin (yağı) ve versi medhetti”.¹⁷⁴ (vers, alaçehre veya yemen safranı denilen ve Yemen’de çok yetişen bir tür bitkidir). Katâde de ağzının ağrıyan tarafından ludd yapmış.¹⁷⁵ Nebî (s.a.v.): “*Ey kadınlar! size şu ûdu hindi’yi tavsiye ediyorum. Onda yedi şifâ vardır. Uzre’den (boğaz, bademcik ağrısı) dolayı buruna çekilir (su’ût), zâtü’l-cenb’ten dolayı da ağza damlatılır (Lüdd)*”,¹⁷⁶ şeklinde buyurmuştur. Başka bir hadis şöyledir: “*Bu sülûkle çocuklarınıza niye eziyet ediyorsunuz? Size ûd-i hindi’yi öneririm. Onda yedi şeye şifâ vardır. Zâtü’l-cenb bunlardan biridir.*¹⁷⁷ *Bademcik iltihabı (uzre) için buruna çekilir. Zâtü’l-cenb için de ağza damlatılır.*¹⁷⁸ Yukarıda da verildiği gibi Zührî dedi ki; bu hastalıklardan ikisini bize açıkladı ama beş tanesini beyan etmedi. Süfyân, alâk kelimesini, parmakla damağı oğmak (tahnîk), parmakla üst dama-

¹⁷¹ Kenzü’l-‘ummâl, X, nr. 28470.

¹⁷² Kenzü’l-‘ummâl, X, 28266.

¹⁷³ Tirmizî, “Tıb”, 28, nr. 2079; İbn Mâce, “Tıb”, 17, nr. 3467; Taberânî, *Kebîr*, V, 202, nr. 5090; Hâkim, V, 284–285, nr. 7520–7523; İbnü’l-Esîr, *Câmi’u’l-usûl*, VII, nr. 5662. Süyûtî, *Cem’u’l-Cevâmi’*’de nakletmiştir.

¹⁷⁴ Tirmizî, “Tıb”, 28, nr. 2078; Hâkim, *Müstedrek*, V, 284, nr. 7520. Katâde, Resûlüllâh kendisi de ledûd yaptırdı ve bunu da şikâyetçi olduğu tarafından yaptırdı, demektedir.

¹⁷⁵ Zâtü’l-cenb için kullanılan ilaçlara dair bkz. Tirmizî, “Tıb”, 27, nr. 2078–2079.

¹⁷⁶ Buhârî, “Tıb”, 10, nr. 5692, 21, nr. 5713; Müslim, “Selâm”, V, 59–60, nr. 85–86; Tirmizî, “Tıb”, 13, nr. 3877; Kenzü’l-‘ummâl, X, 28166. Buhârî’nin rivâyetinin devamında İbn Şihâb’ın, “bize ikisini açıkladı ama beşini söylemedi...” şeklinde açıklama yaptığı ve Süfyân’la konuşması nakledilmektedir.

¹⁷⁷ Buhârî, “Tıb”, 23, nr. 5715 ve 26, nr. 5718 ve Müslim, “Selâm”, V, 60–61, nr. 86’daki rivâyetler, Ümmü Kays’ın, Uzre (boğaz iltihabı) sebebiyle sıkıp ağzını yüzünü kanattığı çocuğunu Resûlüllâh’a götürmesi şeklindeki vürûd sebebiyle birlikte zikredilmektedir. Ancak rivâyetin devamı verilmemektedir. Rivâyetin dışında bir açıklama ile el-Üdu’l-Hindî ile kastedilenin “Küst yani Gust” olduğu beyan edilmektedir.

¹⁷⁸ Buhârî, “Tıb”, 21, nr. 5713; Müslim, “Selâm”, V, 59–60, nr. 85; Ebû Dâvûd, “Tıb”, 13, nr. 3877; İbnü’l-Esîr, *Câmi’u’l-usûl*, VII, nr. 5647. Ebû Dâvûd’un açıklamasına göre ‘el-ûdu’l-Hindî’, ‘el-ûdu’l-gust’tur.

ğı kaldırmak şeklinde açıklamıştır. Yûnus da el-Üdu'l-Hindî ile Kust'un kastedildiğini söylemiştir. Bu kelime 'gâf' veya 'kef' harfiyle (küst veya kust) şeklinde ifade edilebilir. Arapçada bunun misâlleri çoktur.

Zeribe (الذربة): Midede olan, gıdaların hazmedilememesi, bozulması ve gıda alamama hastalığıdır. İlgili hadiste: "Develerin sütlerinde ve idrarlarında sizin mide ağrınıza (Zerab, zeribe, hazımsızlık için) devâ vardır,"¹⁷⁹ buyrulmaktadır.

Zübha (الذبحه): Anlatıldığına göre Es'ad b. Zûrâre'nin boğazı ağrımış. Râvî, buna 'zübha' denilir, demiştir.¹⁸⁰ Yahya b. Sa'îd'in naklettiğine göre "Es'ad b. Zûrâre, Resûlüllâh hayatta iken boğaz ağrısından/zübha dolayı dağlama (keyy) yaptırmıştı ve öldü".¹⁸¹

III. Sonuç

Bilimsel araştırmalarda ilgili bilim dalının terimlerini bilmenin ve bu terimlerin nasıl teşekkül ettiğinin tespiti önem arz etmektedir. Hadis tarihinin tedvin ve tasnif döneminden başlamak üzere hadis terimlerinin oluşmasına dair çalışmalar yekûn teşkil etmektedir. Fakat hadisler çerçevesinde değerlendirilen monografilerde ise müstakil terminoloji çalışmalarındaki eksiklik göze çarpmaktadır. Bunlardan birisi de Tıbb-ı Nebevî terimlerinin, orijinal hadis metinlerinden tespiti ve ilgili hadislerin kaynaklardan tahrîci konusunda müstakil çalışmaların bulunmayışıdır. Bu konuda kullanılan eserler ise ansiklopedik karakterde olup, konuya dair kavramların yer aldığı hadislerden sadece bir veya birkaçına değindikten sonra, diğer âlimlerin ve uzmanların görüşleriyle zenginleşen karakterde olması, Tıbb-ı Nebevî kavramlarının hadis kaynakları zaviyesini gölgelemektedir.

Bu öneminden dolayı biz de, hakkında şimdiye kadar klâsik ve modern çalışmalar yapılmış olan Tıbb-ı Nebevî'yi daha iyi tanımak ve tanıtmak maksadıyla terimlerini ve sağlığa dair rivayetlerde özel anlamda kullanılmış olan kelimeleri tespit etme lüzumunu hissettik.

Makalenin bütününde kullanılmış olan kelimelerin hepsinin, bilhassa hadislerin vürûd döneminde kavram olarak kullanılmış olduğu iddiasında değiliz. Ancak ilgili rivâyetlerde aynı şekilde kullanılması, gerek Câhiliyye gerekse Hz. Peygamber zamanında genel kabul görmüş ve kendisiyle ne kastedildiği muhataplarının malumu olan kelimeleri 'kavram' olarak değerlendirmekte bir

¹⁷⁹ *Kenzü'l-'ummâl*, X, 28219, "Develerin sütlerinde ve idrarlarında sizin mide ağrınıza 'şifâ' vardır" tabiri için bkz. Ahmed, *Müsned*, I, 629, nr. 2677; *Kenzü'l-'ummâl*, X, 28286.

¹⁸⁰ *İbn Mâce*, "Tıb", 24, nr. 3492. Rivâyetin devamında Ebû Ümâme'yi Hz. Peygamber'in bizzat dağlama yaptığı ve hastanın öldüğü bildirilmektedir.

¹⁸¹ *Muvatta*, Ayn, 674, nr. 1713; Ahmed, *Müsned*, VI, 106, nr. 17238; İbnü'l-Esîr, *Câmi'u'l-usûl*, VII, nr. 5686. Rivayet Munkatî'dir. Muttasıl vechi için bkz. *İbn Mâce*, "Tıb", 24, nr. 3492. Rivâyetin devamında ayrıca ilave bilgiler vardır.

mahzur yoktur.

Ayrıca, yapmış olduğumuz tespitlere ek olarak Resûlüllâh'ın ve ashâbının dilinde sağlık anlamında veya sağlık tavsiyelerinde yer almış olan, akşam öğünü, çorba, bulamaç, cinin bulaşması veya şeytanın şerri" gibi kelimeleri de arz etme gereği duyduk. Belki şimdilik önemli olmayabilir ancak ileride bu kelimelerin niçin Tıbb-ı Nebevî hadisleri içerisinde geçtiğine dair anlamlı ve önemli yaklaşımlara veya açılımlara vesile olunması muhtemeldir.

Kelimelerin geneli müşterek kullanım durumunda iken bazı kelimelerin, farklı telâffuz ve eş anlamlısının nakledildiği de görülmektedir. Gerçi bunu da o devir tedavi yöntemleri ve tecrübesinin çok gelişmemişliği ile açıklamak mümkündür.

Kütüb-i Sitte ve bunlara dayalı şerh ve derlemecilik devri eserlerinden Câmi' ve Zevâid kitaplarının verdiği kavramsal çerçevenin, konuyla ilgili diğer hadislerin genelini temsil edebilecek miktarı oluşturduğu anlaşılmaktadır. Bunlar dışında elde edilecek veriler, kanaatimizce ya mevcudun tekrarı ya da genel durumu değiştirmeyecek ilaveler olmaktan öteye geçmeyecektir. Bahsedilen kaynaklarda yer alan kelime ve kavramların taşındığı hadislerin büyük oranda sahîh rivayetler şeklinde bize intikâl ettiği anlaşılmıştır.

Hız. Peygamber'in genel mânâda sağlıkla ilgili emir ve tavsiyelerinin Tıbb-ı Nebevî adı altında özel isimle değerlendirilmesi, meselenin kelime ve kavram boyutunun münhasıran tespitini gerekli kılmaktadır. Eğer bu tespit yani terminolojik çerçeve ortaya çıkarılır; ilgili kavramların yer aldığı hadisler asli kaynaklarla birlikte ikinci el eserlerdeki durumu incelenirse, Resûlüllâh'ın nazarında tıbbî bilgi, tecrübe ve tedavi meselelerine bakışı daha da vuzûha kavuşabilir diye düşünüyoruz. Çünkü meselenin vahiy kaynaklı olduğunu iddia eden görüşlere karşı, Arapların geleneksel tecrübeleri olduğunu öne sürenler de vardır. Bu iddialardan herhangi birisi henüz genel kabul gören bir çerçeveye oturtulamamıştır.

Kaynakları ve konusu itibarıyla sınırlı ve mütevazı çalışma ile Tıbb-ı Nebevî'nin temel kavramlarının yanı sıra sağlıkla ilgili görülen hadislerde zikredilen sıradan yiyecek, içecek türünden maddelerin, yapılan yemeklerin, önerilen usûl ve yöntemlerin faydasına da işaretler vardır. Hadislerdeki önerilerin faydalarına dair bilgiler ya organ sağlığı temelli veya hastalık adı verilerek ifadesini bulmaktadır. Yani şu nesneyi yemek falanca uzva fayda sağlar veya falanca hastalığa iyi gelir... gibi izahlar yer almaktadır. Bazı hastalıkların kendine mahsus bir isminin olmadığı, "üzün (kulak hastalığı), mebtûn (mide hastası, iç hastalığı olan) ve mef'ûd (kalp hastası) gibi kavramlaştırma şekline şahit oluyoruz.

Hız. Peygamber'in sağlığı korumak (hıfzı's-sıhha) esasına dayanan, teorik tababette olduğu gibi nazari ve felsefi yaklaşımdan uzak ve oldukça pratik öne-

riler bütünü, vahyi olmaktan ziyade tecrübî karakteriyle öne çıkmaktadır.

Tespit edilen hastalıkların, o coğrafyada rastlanan ama bölgede ve o devirde insanların maruz kaldıkları hastalıkların hepsi olmadığı kesindir. Hadislerde zikri geçen biyolojik veya ruhsal hastalıkların, Resûlüllâha gelen veya danışılan rahatsızlıklarla sınırlı olduğunu söyleyebiliriz. Belki de bunlar insanların en çok elem duyduğu veya sık sık karşılaştıkları hastalıklar olması itibariyle mahallî (Arapça) isimle zikredilmesine rağmen genelde herkesin her coğrafyada başına gelmesi mümkün hastalıklar olduğu görülecektir.

Mahallî isimle anılan çoğu hastalıkların tedavisi için Hz. Peygamber'in bir hekim gibi davranmadığı; tecrübî bilgiyle hareket ettiği kanaatindeyiz. O dercin geleneksel ve kısmen majik (büyüsel) kısmen de teolojik (tanrı ile alakalı) da olsa hekimlerin bir şekilde hastalık tarifi ve algılaması var iken Resûlüllâh'ın tıbbî tavsiyelerinde böyle bir durum görülmemektedir.

Şahsi kanaatimize göre Tıbb-ı Nebvî içerisinde Hz. Peygamber'in risâlet ve nübüvvetinden bağımsız olarak ele alamayacağımız konu, hekim veya sağaltıcılara nispetle Allâh Resûlü'nün önerdiği ilaçların daha fazla tesir ettiği ve fayda sağladığı tahminidir. Câhiliyye Araplarının genel veya mahallî hekimleri, geleneksel olarak ilaç (drog) ve onların kullanım amacını gayet iyi biliyor, ne işe yaradığı hususunda tecrübe sahibi olabilir. Ama aynı ilaç ve yöntemleri öneren Resûlüllâh'ın dilinde hadise dönüşen bir söz, bazı sahâbîlerin anlayışına göre uyulması zarurî bir sünnet boyutunu almakla muhatapların rahatsızlıklarını daha hızlı iyileştirmiş olabilir. Eğer bu metafizik durumu ispatlama imkânı olsaydı ashâb bunu da bize naklederdi. Fakat bizi böyle bir yoruma sevk eden ipuçlarından biri, çalışmamız esansında belirttiğimiz gibi, 'key' (dağlama) meselesinde sahâbînin "önceleri key yaptırır şifâ bulurduk. Ama Resûlüllâh bunu kerih görünce sonra onu uygulamamıza rağmen ne şifâ bulduk ne de iflah olduk, gibi bir beyanda bulunmasıdır. Demek oluyor ki yasaklanan geleneksel ilaçtan Allâh şifâ verme özelliğini kaldırmakta buna mukabil şifâlı olduğu söylenen bir nesnenin veya yöntemin, gerçekten şifâlı olması hatta diğer insanların önerdiğinden daha etkili olması neden mümkün olmasın? Resûlüllâh'ın ishal olan birisinin kardeşine ısrarla üç defa bal içirmesini önermesi gibi. Hatırlanacağı üzere hasta yakını dördüncü defa Resûlüllâh'a gelmiş ve Peygamberimiz de ona "kardeşinin karnı yalanlıyor, Allâh doğru söylüyor. Allâh'ım! Resûlünü doğrula!" şeklindeki duasından anlaşılacağı gibi, O'nun bir hekim tavrından ziyade çaresiz insanların yakarışlarına, dünyevi bir mesele olsa da, yardımcı olmak arzusudur. Yoksa tıbbî konularda 'Sünnet' koymak maksadıyla; ahkâmı tebliğ ve teşrî' için Hz. Peygamber, hekimliği bir şariat konusu yapmış değildir. Ama Allâh'ın sevgili bir kulu olmaklığından kaynaklanan ve önerilerinin dünyevi bir mevzuda da olsa, insanları şirk uygulamalarına mecbur bırakacak şekilde yanlış karar vermesi ve tavsiyelerinin sonuçsuz kalması gibi bir durumun olmayacağı aşîkârdır.

“Hadislerde Geçen Hastalık Adları”

Özet: Tıbb-ı Nebvî’de adı geçen hastalıklar, yerel isimle ve tanımlama ile hadislerde nakdedile gelmiştir. Ancak o bölgede ve o devirdeki hastalıkların tamamı hadislerde bildirilenden ibaret değildir. Resûlüllâh, hastalıkların birtakım gizemli varlıklardan kaynaklandığına dair geleneksel yaklaşıma karşı, maddî vasıtaları ve çareleri önermiştir. Sihirbaz, büyücü ve müneccim gibi kişilere gitmek yerine ferdi tedbir almalarının yolunu açmıştır. Kendine gelen bütün hastaları kendisi tedavi etmemiş veya tedavi önermemiş, onları hekimliği ile meşhur kişilere yönlendirmiştir. Bu tavrıyla da Hz. Peygamber, tedavi işlerinin peygamberlik görevinin dışında kaldığını insanlara öğretmiştir.

Atıf: Veli Atmaca, “Hadislerde Geçen Hastalık Adları”, *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, VIII/2, 2010, ss. 25-67.

Anahtar Kelimeler: Tıbb-ı Nebvî, hastalık, Zatu’l-Cenb, humma, tâun, vebâ.